

LEXIKA VIAŽUCA SA NA TRADIČNÉ OBRADY V OBCI DAVIDOV
DIPLOMOVÁ PRÁCA

LENKA KIMAKOVÁ

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra slovenského jazyka

1.1.1 Učiteľstvo akademických predmetov

Učiteľstvo predmetov

nemecký jazyk a literatúra – slovenský jazyk a literatúra

Školiteľ: Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

BRATISLAVA 2010

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra slovenského jazyka

818 01 Bratislava 16, Gondova 2, P.O.Box 1

tel: 02/59339214, fax: 02/59339469, e-mail: ks@fphil.uniba.sk, URL: <http://www.fphil.uniba.sk/~ksj>

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta

Lenka Kimaková

Študijný program / odbor:

muNeSl

Stupeň štúdia:

bakalárske / magisterské

Názov práce

LEXIKA VIAŽUCA SA NA TRADIČNÉ OBRADY
V OBCI DAVIDOV

Cieľ práce

Zozbierať a zanalyzovať názvoslovie viažuce sa na vianočné
a veľkonočné sviatky s dôrazom na s nimi súvisiace zvyky
a jedlá.

Zadávatel'/školiteľ práce

Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Podmienky zverejnenia práce (uviesť podľa licenčnej zmluvy)
po jej dokončení:

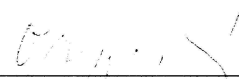
Schválené dňa 12.05.2004

podpis študenta

podpis školiteľa

podpis vedúceho katedry

Originál, resp. kópia zadania sú súčasťou diplomovej práce a musia byť umiestnené (zviazané) za titulným listom.

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne na základe teoretických a praktických poznatkov a že som uviedla všetku použitú literatúru.

Bratislava, 22.04.2010

.....

podpis

Pod'akovanie

Touto cestou sa chcem pod'akovať vedúcemu diplomovej práce Prof. PhDr. Pavlovi Žigovi, CSc. za odborné rady a pripomienky, ktorými ma usmerňoval pri písaní diplomovej práce. Vďaka patrí všetkým respondentom za ich trpezlivosť a ústretovosť, rovnako ako všetkým, ktorí ma podporovali pri písaní tejto práce ale aj počas celého môjho vysokoškolského štúdia.

Abstrakt

KIMAKOVÁ, Lenka: Lexika viažuca sa na tradičné obrady v obci Davidov. [Diplomová práca]. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta; Katedra slovenského jazyka. Školiteľ: Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister. Bratislava: FiFUK, 2010.

Predkladaná diplomová práca sa zaoberá nárečím obce Davidov, ktorá svojou polohou zapadá do zemplínskeho nárečového areálu, s dôrazom na lexiku súvisiacu s vianočnými a veľkonočnými zvykmi v obci.

Práca pozostáva zo štyroch kapitol, no obsahovo by sme ju mohli rozdeliť na dve časti. Prvé tri kapitoly, ktoré tvoria teoretickú rovinu práce, podávajú prehľad metód použitých pri výskume, teoretické poznatky o nárečiach a ich vzťahu k spisovnej forme národného jazyka, ako aj charakteristiku hláskoslovných, tvaroslovných a lexikálnych javov v nárečí skúmanej lokality. Štvrtá kapitola spája etnografické poznatky, ktoré sa zaoberajú vývojom tradičných obradov sústrediacich sa okolo veľkonočných a vianočných sviatkov, s nárečovou lexikou získanou terénnym výskumom v obci. Cieľom tejto časti práce je na základe získaného nárečového materiálu demonštrovať vývoj zvykov a obradov od predkresťanských foriem po kresťanské a zároveň aj poukázať na zanikanie, resp. pretrvávanie s nimi súvisiacej lexiky.

Kľúčové slová: zemplínske nárečie, lexika, flexia, vokalizmus, konsonantizmus, dialektológia, Davidov, Vianoce, Veľká noc, zvyky a obyčaje.

Predhovor

Problematikou nárečia obce Davidov sme sa začali zaoberať v bakalárskom ročníku štúdia, keď sme sa v záverečnej práci sústredili na lexiku súvisiacu s vianočnými zvykmi skúmanej nárečovej oblasti. V predkladanej diplomovej práci sme sa rozhodli predmet nášho záujmu prehĺbiť a zároveň rozšíriť.

Predpokladom na napísanie tejto práce bol dialektologický výskum. Ako respondentov sme si zámerne vybrali vzorku najstaršej generácie obce, aby sme tak aspoň slovné zachytili tradície pomaly sa vytrácajúce z obce a názvoslovie s ním spojené. Pre vianočnú a veľkonočnú tematiku sme sa rozhodli preto, lebo ponúka jedinečnú možnosť skúmať jazyk cez prizmu zvyklostí a tradícií, ktoré sa dedili z generácie na generáciu. Použitím etnografických teórií sme chceli poukázať na vývoj jednotlivých zvykov, resp. na ich pôvodný význam a s ním súvisiacu lexiku, ktorá sa zachováva alebo zaniká v závislosti od neho.

Výskum môže poslúžiť ako materiál k celoslovenskému výskumu nárečí. Je však určený aj pre záujemcov o jazyk a ľudovú kultúru v obci Davidov.

ÚVOD	8
1. ZÍSKAVANIE A PREPIS NÁREČOVÉHO MATERIÁLU	10
1.1 METÓDY TERÉNNÉHO VÝSKUMU.....	10
1.2 CHARAKTERISTIKA VÝSKUMNEJ VZORKY INFORMÁTOROV	10
1.3 FONETICKÁ TRANSKRIPCIA	12
2. ASPEKTY DIALEKTOLOGICKÉHO VÝSKUMU	14
3. CHARAKTERISTIKA ZEMPLÍNSKEHO NÁREČIA	16
3.1 ÚZEMIE	16
3.2 VOKALIZMUS	16
3.3 KONSONANTIZMUS	17
3.4 MENNÁ FLEXIA	19
3.4.1 Osobitosti mennej flexie substantív	19
3.4.2 Osobitosti mennej flexie adjektív	22
3.4.3 Osobitosti mennej flexie zámen	23
3.4.4 Číslovky	24
3.4.4.1 Staré duté a váhové miery	25
3.4.5 Slovesná flexia	25
3.4.6 Lexika	26
3.4.6.1 Lexémy so slovanským základom	27
3.4.6.2 Lexikálne prevzatia z nemčiny.....	28
3.4.6.3 Lexikálne prevzatia z maďarčiny	29
3.4.6.4 Východoslovanské vplyvy	31
3.4.6.5 Lexikálne prevzatia z poľštiny.....	33
3.4.6.6 Lexikálne výpožičky z latinčiny a iných jazykov.....	34
4. TRADIČNÉ OBRADY VČERA A DNES	34
4.1 KALENDÁRNE ZVYKY JARNÉHO OBDOBIA	34
4.1.1 Príchod jari.....	35
4.1.2 Zvyky veľkonočného týždňa.....	37

4.1.2.1 Zelený štvrtok	38
4.1.2.2 Veľký piatok.....	39
4.1.2.3 Pôsobenie zlých síl počas veľkonočného týždňa	41
4.1.2.4 Biela sobota.....	43
4.1.2.5 Veľkonočná nedeľa.....	45
4.1.2.6 Veľkonočný pondelok	46
4.1.3 Juraj.....	47
4.2 SYMBOLIKA ZELENE A OHŇA V PREDKRESŤANSKOM OBDOBÍ A DNES.....	48
4.2.1 Máj	48
4.2.2 Svätobjánske zvyky	51
4.3 VŠECHSVÄTÝCH.....	55
4.4 ZVYKY ZIMNÉHO OBDOBIA	56
4.4.1 Dlhé zimné večery	56
4.4.2 Lucia	59
4.4.2.1 Ondrej.....	61
4.4.3 Predvianočná príprava	61
4.4.3.1 Tradičné vianočné pokrmy.....	62
4.4.3.2 Symbolika vianočného stromčeka	66
4.4.4 Predtým, než sa zasadlo k sviatočnému stolu	68
4.4.5 Štedrá večera	72
4.4.6 Prvý sviatok vianočný.....	73
4.4.7 Druhý sviatok vianočný	74
4.4.8 Nový rok	79
4.4.8 Traja králi	80
ZÁVER.....	82
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	83

Úvod

Obdobie sústrediacie sa okolo vianočných a veľkonočných sviatkov je veľmi bohaté na zvyky a tradície ľudovej kultúry. Cez ne môžeme na chvíľu nahliadnuť do minulosti našich predkov, do časov nie dávno minulých, no pre nás už predsa neznámych. Rovnakú možnosť nám ponúka aj jazyk, v ktorom je uchovaná duchovná a do veľkej miery i hmotná kultúra národa.

Dnešná mladá a už aj stredná generácia vníma sviatočné dni Vianoc a Veľkej noci ako dni voľna, oddychu. Málokto sa však počas Vianoc zamyslí nad tým, odkiaľ sa k nám vianočný stromček dostal, prečo sa Vianoce slávia v deň, kedy je zároveň najdlhšia noc a najkratší deň, prečo sa v tento deň schádza rodina pri bohato prestretom stole, či pozastaví nad názvom Kvetnej a Smrtnej nedele. V tejto práci si preto kladieme za cieľ poukázať na kultúrny a jazykový svet obyvateľov obce Davidov. Predpokladom pre napísanie diplomovej práce bolo získanie nárečového materiálu od vybraných respondentov, na príklade ktorého sa pokúsime ilustrovať vývoj kalendárnych zvykov a obyčajov sústrediacich sa okolo obdobia Vianoc a Veľkej noci a zároveň tým poukázať na lexiku, ktorá sa vyvíjala, alebo zanikala vedno s nimi.

Obdobie Vianoc a Veľkej noci sme si vybrali zámerne preto, lebo predstavujú obdobia bohaté na ľudové zvyky a tradície, z ktorých môžeme vyčítať prvky predkresťanského pôvodu. Na podklade etnografických výkladov sa pokúsime ilustrovať ich vývoj od starých predkresťanských foriem ku kresťanským a tým aj poukázať na zmeny rozloženia zvykov na jednotlivé ročné obdobia. Vývoj kalendárnych obyčajov sa budeme snažiť demonštrovať na troch elementoch významných pre našich predkov ešte v predkresťanskom období, akými boli zeleň, oheň a voda. Keďže nie všetky zvyky si nadchádzajúce kresťanské obdobie osvojilo či prispôsobilo, niektoré zanikli. V našej práci sa preto pokúsime spracovať i tieto obdobia, hoci priamo nezapadajú do okruhu sviatkov Vianoc a Veľkej noci.

Našu pozornosť sme však predovšetkým upriamili sa lexiku súvisiacu s týmito obyčajmi a zvykmi, pretože často sa zároveň s tradíciami stráca aj názvoslovie preň charakteristické. Už aj v obciach, ktoré sú chápané ako miesta, ktoré si čo najdlhšie

zachovávajú jazyk a tradície svojich predkov, sa zvyšuje význam spisovného jazyka. Je to dané spoločenskou situáciou, ktorá si vyžaduje znalosť spisovného jazyka a teda význam nárečí klesá. V tejto práci sa preto pozrieme na nárečie ako na jeden z variantov národného jazyka, ktorý síce ustupuje pred jeho spisovnou formou, ale o to viac je zaujímavý z dialektologického hľadiska.

Text práce je rozdelený do štyroch kapitol. Prvá kapitola podáva prehľad metód použitých pri výskume; predstavuje respondentov, ktorí nám poskytli bohatý nárečový materiál a zmieňuje sa aj o spôsobe jeho prepisu. V druhej kapitole predkladáme základné teoretické východiska jazykovednej disciplíny zaoberajúcej sa výskumom nárečí. Tretia kapitola ponúka základný prehľad hláskoslovných, tvaroslovných a lexikálnych javov vyskytujúcich sa v nárečí nami skúmanej lokality. V štvrtej kapitole si kladieme za cieľ spojiť etnografické poznatky so získaným nárečovým materiálom, na ktorom chceme ilustrovať vývoj (nielen) náboženských zvykov a obradov od ich predkresťanských foriem.

1. Získavanie a prepis nárečového materiálu

1.1 Metódy terénneho výskumu

Pri spracovávaní nárečia obce Davidov vychádzame zo záznamov, ktoré sme získali pri svojich terénnych výskumoch v rokoch 2007 – 2010. Nahrávky sme zaznamenávali v domácnosti informátora alebo aj v jej okolí. Pred a počas zaznamenávania výskumného materiálu sme dbali aj na vhodné výskumné podmienky, t.j. aby prostredie, v ktorom sa s informátorom nachádzame nebolo zasahované vonkajším ruchom, prípadne aby sa v miestnosti nenáchádzalo viac ľudí ako je žiaduce.

Podobu verbálnej nárečovej komunikácie sme zaznamenávali na diktafón. Nárečové texty, ktoré takto vznikli, majú podobu monologických prejavov, ale aj dialógov a to nielen medzi explorátorom a respondentom, ale aj medzi respondentmi navzájom. Nespornou výhodou nahrávok, počas ktorých sa v domácnosti nachádzajú minimálne dvaja informátori, je nielen možnosť vzájomného dopĺňania, prípadne opravovania sa informátorov, ale zároveň aj odklon ich sústredenia sa od jazyka prehovoru na obsah prehovoru, čím zabráňujeme prípadnému prepínaniu (z nárečia do spisovnej slovenčiny).

Pri zaznamenávaní verbálnej nárečovej komunikácie na diktafón sme použili metódu priameho a skrytého kontaktu. Informátora sme najprv upovedomili o podstate a ciele nášho výskumu. Ak sme však po začatí nahrávania nadobudli dojem, že respondent svoj prejav, pod vplyvom vedomia, že je nahrávaný, jazykovo upravuje, nahrávku sme prerušili a znovu v nej pokračovali použitím metódy skrytého kontaktu, t.j. diktafón sme opäť zapli bez toho, aby sme na to nositeľa nárečia upozornili.

Počas výskumu sme sa nestretli s väčšími problémami či neochotou respondentov. Z tohoto hľadiska bol náš výskum uľahčený skutočnosťou, že obec Davidov s jej obyvateľmi dobre poznáme, keďže je aj našim bydliskom.

1.2 Charakteristika výskumnej vzorky informátorov

Pri výbere respondentov sme dbali obzvlášť na to, aby boli pôvodom, bydliskom, príbuzenskými a inými vzťahmi čo najviac viazaní na miesto výskumu, obec Davidov,

a neboli tak jazykovo ovplyvnení dlhodobým kontaktom so spisovnou slovenčinou či iným jazykom. Niektorí z nich síce žili istý čas v zahraničí, ale zohľadnili sme skutočnosť, že kedysi cestovali do zahraničia za prácou celú rodinu a ľudia tak boli v neustálom kontakte s domácim jazykom. Je dôležité upozorniť na to, že nešlo o dlhé časové úseky, maximálna dĺžka pobytu našich informátorov je jeden rok.

Našou cieľovou skupinou počas výskumu bola staršia a najstaršia generácia obyvateľov obce. Najstaršia informátorka bola v čase nahrávania vo veku 94 rokov, najmladšia vo veku 56 rokov.

- Pani Zuzana Kimáková nám poskytla viacero rozhovorov. Prvý sme zrealizovali 26. decembra 2007 a ďalšie 27. decembra 2007, 7. apríla 2008 (vtedy 76 ročná), 18. decembra 2009, 3. a 4. januára 2010 (78 ročná). V práci ju uvádzame pod znakom „K“.
- 27.12.2007 nám poskytla rozhovor pani Zuzana Tkáčová (vtedy 75 ročná), v práci označovaná ako „T“.
- 4.1.2008 vypovedal pán Peter Vaľko (vtedy 59 ročný), v texte ďalej označovaný ako „V“.
- S pani Zuzanou Nemčíkovou sme urobili náhravku 3.1.2008 (vtedy 84 ročná) a 12.11.2009 (86 ročná), v práci ju ďalej uvádzame ako „N“.
- Ďalšou informátorkou bola pani Katarína Zubková (56 ročná) 12.11.2009, v práci uvádzaná ako „Z“.
- 18.12.2009 sa s nami o svoje spomienky podelila pani Fejková (79 ročná), ďalej v texte „F“.
- Najstaršou respondentkou bola pani Kaščáková (94 ročná), ktorá nám svoje spomienky vyrozprávala 12.11., 14.11., 20.12. a 27.12. 2009. V práci ju uvádzame pod znakom „Š“.
- Poslednou informátorkou bola pani Skončáková (65 ročná), ktorá si na Štedrý večer zaspomínala 27.12.2009 a v práci ju označujeme ako „S“.

1.3 Fonetická transkripcia

Pri prepise nárečového materiálu sme použili vernú fonetickú transkripciu, ktorá sa používa „(...) pri zapisovaní nárečových prejavov pre vedecké ciele dialektológie. (...) Nejde pri nej o celkom presný fonetický zápis, lebo ten predpokladá aj zaznačovanie prízvuku, melódie vety a iných prozodických vlastností. Preto je tu lepšie hovoriť o vernej fonetickej transkripcii.“ (Palkovič, 1981, s. 32) Pre tento typ transkripcie je typické, že každej hláske zodpovedá osobitná graféma. Na označenie takých hlások, ktoré sa nevyskytujú v spisovnom jazyku, sme v súlade s Pravidlami slovenskej výslovnosti (pozri Král, 1996, s. 43) použili osobitné grafémy:

- Predod'asnovú záverovo – úžinovú znelú hlásku *dz* zapisujeme grafémou **ʒ**. (K)
Ñebul'i taki jezeña, ñebul'i taki paradi, a'e l'uʒe še baržej trimal'i – vešelši bulo.
(F) *Ta rano ħlapci zavinčovali a ʒiŕčata už ħoʒil'i večar špivajuci.*
- Zadod'asnovú záverovo – úžinovú znelú hlásku *dž* označujeme grafémou **ʒ**. (F)
A povedali, že treba tej ul'ac meʒi oči, ħtora priže do ħiži.
- Mäkopodnebnú úžinovú neznelú hlásku *ch* značíme na začiatku morfém grafémou **ħ**: (K) *Jag už mala buc večera, ħlo_priñi_slamu do ħiži, zavinčoval.* (Š) *Tedi ħoʒil'i išče ješličkare, jag muj ħlob ñeboščik bul parobok, bo išče me daval'i biloti a každi daval paropkoj bilotu.*
- Značíme aj varianty foném. Na označenie neznelej hlásky *ch* v pozícii pred znelou hláskou používame grafému **γ**: (K) *Na kopañicoγ me še pošli večar vožic. ħoč skazi me schopil'i kopañici ze bul'i vonka, bo dauno čudo kopañicoγ bulo, bo vožil'i drevo na kopañicoγ.* (Š) *A tri kolači ñešli, paski, na okruhliγ tepšičkoγ, hej, še švecil'i tri paski.*
- Vo východoslovenských nárečiach sa vyskytujú tri rady sykaviek. Graficky ich vyznačujeme *s – š - ś*
z – ž - ź.

(T) *No a jag me večerjal'i, ta to še šicko pošvicilo. Toti švički še pošvicil'i.* (K) *Mi mal'i kozi, ħudobnejši me bul'i, ta vec pres calu žimu kozi mi pasla.*

- Keďže východoslovenské nárečia nepoznajú dlhé samohlásky ani dvojhlásky, hlásku *i* pred vokálom graficky označujeme s *j*. (Š) *Me prez vodi išli, prez jarok na veľki p_jatok.*
- Mäkké spoluhlásky *ň, l'* označujeme dôsledne aj pred vokálmi. (Š) *Sobotu **ňigda** **ňebulo**, **ňepovoľil** tamtot **kňaz**, bo že to hriγ v **ňezel'u**, že do rana hraju. Ta **l'em** ftorok, štvartok a daγto mal i ponzelok.*
- Kvôli dôslednej asibilácii sa na miestach, kde sa v spisovnej slovenčine nachádza *d', t'*, vo východoslovenských nárečiach vyskytuje *dz, c*. Ako sme už vyššie uviedli, hlásku *dz* nezapisujeme zložkovou grafémou *dz*, ale znakom *з*. (S) *Povinčovali a totu slamu visipali a mi **зeci** uš čekali a še radovali.*
- Hlásoka *v* sa na konci slabiky vyslovuje ako obojperné *υ*. (F) *Daγto daval i **šl'i_υku** abo hrušku pot partok.* (Š) *Davali nam orexi, jabluka, aľe kez me pošli do Spišački, ta me pitali l'em **orexo_υňika** abo **mako_υňika**, fajni makož znala pic.*
- Dôsledne zaznamenávame asimilačné zmeny. (Š) *To l'em kabati hore mi zvihla a mi prešla **ras** **prez vodi.***
- Zaznačujeme aj splývavú výslovnosť na rozhraní slov, pri ktorej koncová spoluhlásoka prvého slova zaniká, resp. splýva s prvou spoluhláskou nasledujúceho slova. Zaznačujeme ju oblúčikom medzi slovami. (F) *Daγto zos cukrom poosipoval a daγto zo **su'ľu.***
- Prozodické vlastnosti neoznačujeme.

2. Aspekty dialektologického výskumu

Vzhľadom na tému a podstatu našej práce sme sa túto kapitolu rozhodli venovať jazykovednej disciplíne, ktorej hlavným predmetom výskumu sú nárečia. Dialektológia sa na samostatnú jazykovednú disciplínu vyprofilovala v druhej polovici 19. stor. (pozri Ripka, 1999, s. 97) R. Krajčovič (1988, s. 186) chápe dialektológiu ako spoločenskú, jazykovednú, komplexnú a areálovú disciplínu. Jazykovednou disciplínou ju robí to, že skúma, resp. jej predmetom je nespisovná forma národného jazyka – nárečia. Ako spoločenskú disciplínu ju charakterizujeme preto, pretože skúma jazyk spoločnosti a odraz spoločenského života v ňom. Z hľadiska komplexnosti sa nárečia skúmajú ako produkt vývinu a ako súčasť národného jazyka. Skúmajú sa z historického ako aj zo súčasného hľadiska všetky roviny jazykovej stavby nárečí. Dialektológia spracúva jazyk spoločnosti komplexne, pričom vychádza z toho, že konkrétny jazyk existuje na konkrétnom území a susedí s príbuznými, ale aj s nepríbuznými jazykmi. To je jej areálovosť. Dialektológia však neskúma len nárečia, ale aj vzťah nárečí a spisovného jazyka.

O nárečí totiž nemožno hovoriť bez toho, aby sme nespomenuli spisovnú formu národného jazyka, pretože tieto dve formy národného jazyka sú v stálom kontakte, vzájomne na seba pôsobia a dopĺňajú sa. Pokiaľ vnímame nárečie ako „územný variant národného jazyka tvoriaci (...) komplexnú lingvistickú, historickú i sociologickú kategóriu“ (Ripka, 1999, s. 100), je potom chybné štylizovať nárečia do pozície opozitného člena voči spisovnému jazyku. Pri uvažovaní o spisovnosti tak už urobiť môžeme, pretože „iba z hľadiska spisovnosti dialekty v stratifikácii každého národného jazyka tvoria ‚protipól‘ spisovného jazyka, ktorý sa síce historicky sformoval na ich podloží, ale potom sa od nich ‚vzdialil‘ ako prostriedok celonárodnej komunikácie, splňajúci všetky dorozumievacie potreby príslušného jazykového spoločenstva či národa.“ (Bosák, 1999, s. 228) Z hľadiska spisovnosti tak nárečia predstavujú nespisovnú – nekodifikovanú formu národného jazyka, kým spisovný jazyk je jeho kodifikovanou formou s celospoločenskou platnosťou.

Predmetom dialektologického výskumu môže byť funkcia nárečia v súčasnosti, jeho súčasný stav v rámci areálu, jeho vývin, možno skúmať len časť nárečového areálu alebo

nárečie niekoľkých lokalít. Ako sme vyššie uviedli, je možné skúmať aj vzťah nárečia a spisovného jazyka, či funkcie nárečí v dejinách.

Jazykovú stavbu nárečia možno skúmať z dvoch hľadísk, na základe ktorých dialektológiu členíme na synchronnú a diachrónnu (historickú). Synchronná dialektológia sa zaoberá opisom súčasných, resp. pozorovaných javov v nárečiach; cieľom diachrónnej dialektológie je objasnenie momentálneho stavu v nárečiach, pričom pracujeme s pojmami genéza, vývin a pod.; pretože „stále platí myšlienka, že ak sa chce vysvetliť príčina javu, nestačí opísať súčasný, pozorovaný jav, ale treba skúmať stav pred začiatkom (výskytu, fungovania) tohto javu, resp. stav, v ktorom skúmaný jav ešte nejestvoval.“ (Ripka, 1999, s. 103)

Pre dialektologický výskum je potrebný bezprostredný kontakt s informátorom a teda nevyhnutnosť uplatnenia terénneho výskumu. Na tieto výskumy si dialektológia vypracovala vlastnú heuristiku a metodológiu. Cieľom dialektologickej heuristiky je pripraviť dostatok odborne spracovaných nárečových textov a dotazníkov pre výskum nárečí a pre ich kartografické spracovanie. Ako najosvedčenejší sa javí postup priameho, skrytého, príp. sprostredkovaného kontaktu. (pozri Krajčovič, 1988, s. 190)

3. Charakteristika zemplínskeho nárečia

3.1 Územie

Zemplínske nárečie zapadá do makroareálu východoslovenských nárečí. Názory sa však menia v prípade jeho zaradenia do konkrétneho regiónu, resp. v prípade delenia regiónov makroareálu východoslovenských nárečí vôbec. Kým Rudolf Krajčovič (1988, s. 278) člení makroareál východoslovenských nárečí na západný a východný, pričom zemplínsky areál radí spolu s užským a sotáckym k základným areálom východného nárečového regiónu, Jozef Štolc zastáva názor, že „podľa striednic za pôv. dlhé e, ě, o sa vsl. nárečia rozdeľujú na tri skupiny: západnú, strednú a východnú.“ (1994, s. 109) Zemplínske nárečie zaraďuje spolu so šarišským do strednej skupiny, v ktorej zmena „pôv. ě, ě na i a dlhého ō na u má najväčší rozsah, ba vyskytuje sa aj za pôv. krátke e, ě, o.“ (tamtiež, s. 110) Ivor Ripka (2002, s. 13) sa svojím dichotomickým rozdelením makroareálu východoslovenských nárečí na západný a východný nárečový región prikláňa k názoru R. Krajčoviča.

Areálovo by sme mohli zemplínske nárečie vymedziť hranicami bývalej Zemplínskej župy. Do jeho teritória patria „početné lokality na okolí miest Stropkova, Vranova, Trebišova a Michaloviec. Na severe susedí s pohraničným pásmom ukrajinských nárečí, na juhu s pásmom pohraničných maďarských nárečí.“ (Krajčovič, 1988, s. 289)

Obec Davidov, ktorej nárečie je predmetom nášho záujmu, sa nachádza na severozápade Východoslovenskej nížiny v Podslanskej pahorkatine rozčlenenej potokom Oľšava. Leží 12 km juhozápadne od Vranova nad Topľou.

3.2 Vokalizmus

V zemplínskom nárečí je štruktúrne viazaný nedostatok kvantity, čo znamená, že rozlišujeme päť krátkych vokálov (a, e, i, o, u), proti ktorým nestoja dlhé samohlásky. Absencia kvantity samohlások však nie je charakteristická len pre zemplínske nárečie, ale je typická pre všetky východoslovenské nárečia s výnimkou sotáckeho. Zánik kvantity vo východoslovenských nárečiach prebiehal postupne. „Najskôr, v 15. a 16. storočí, zanikala v západnej a severnej časti východnej slovenčiny. V juhozemplínskych nárečiach zanikla

až v 18. storočí a na začiatku 19. storočia a v sotáckych nárečiach sa drží doteraz.“ (Pauliny, 1963, s. 268)

Zemplínske nárečie nepozná ani dvojhlásky. Na miestach, kde sa v spisovnom jazyku vyskytuje ia, ie, ô, ä sú tu rovnaké vokály ako v šarišskom nárečí (pozri Krajčovič 1986, s. 290), t.j.:

- ja alebo a v slovách, kde sa v spisovnej slovenčine vyskytuje dvojhláska ia, napr.: (Š) *A na bilu sobotu me **χozili** l'em rano do cerkvi a pan bul'i u čarnim jag na veľki **pjatok**.* (Š) *Každu jednu vicahli s tamac s pl'eŭňi a na každu prave po jedno vedro vodi takoj **vi'pafi**, žebi každa bula **ol'ata** od verχu po spodok.*
- i v slovách, kde sa v spisovnej slovenčine vyskytuje dvojhláska ie, napr.:

(T) *No a jag me večerjali, ta to še šicko **pošvicilo**. Toti **švički** še **pošvicili**.*

- e v slovách, kde sa v spisovnej slovenčine vyskytuje ä, napr.: (Š) *Kapušnicu daχto ji zos kolbasu už, a l'e muj ocec dayno už **meso** nejedli nijak na večeru, ta už i ja še tak naučila, že už nedavam **meso**, l'em take posnejše.*
- u v slovách, kde sa v spisovnej slovenčine vyskytuje dvojhláska ô, napr.:

(F) *No a už me podavali na **stul**, pošidali dookola a jedli.* (K) *Pret šjatkami bul **pust**.*

Spoluhlásky r, l nie sú slabikotvorné, resp. slabičné ʀ, ʎ sa vo východoslovenských nárečiach nezachovalo a spoluhlásky r, l sú v týchto nárečiach vždy sprevádzané sprievodným vokálom. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. I., s. 203) Eugen Pauliny (1963, s. 168) v týchto súvislostiach hovorí o poľskom vplyve na východnú slovenčinu, ktorý mal za následok stratu slabičnosti r, l v dôsledku bezprostredného susedstva východnej slovenčiny s pásmom slovanských jazykov, ktoré ʀ, ʎ nemali a nemajú. (F) *Na želeni **štvaartok** še varili pirohi, a l'e aš tak poobeze.* (T) *No ta z **jablukami**, oreχ še dal do zlatka, cuker še obalil tiž do zlatka (...)*

Zadný vokál y sa vyskytuje len v sotáckom nárečí.

3.3 Konsonantizmus

Konsonantizmus tejto nárečovej oblasti charakterizujú mäkkostné páry n - ň,

l – ľ. Na východnom Slovensku prebehla začiatkom 13. storočia dôsledná asibilácia, v dôsledku ktorej sú v zemplínskom nárečí mäkké hlásky d', t' doložené hláskami dz, c. Takže namiesto spisovného *ľudia, chodiť, deň*, tu nachádzame nárečové slová *ľuze, ɣozic, zeň*. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. I., s. 248): (N) *Vikazano bulo u cerkvi, že budu ɣozic ješľičkare.* (S) *Povinčovali a totu slamu visipali a mi žeci uš čekali a še radovali.*

Jedným zo základných charakteristických znakov východoslovenských nárečí, zemplínske nárečie nevynímajúc, je výskyt až troch radov sykaviek:

- d'asnové s, z (K) *Voňi gazdove buli, kravi mali, aľe nigda ňezapražali bandurki, ľem posni.*
- predopodnebné š, ž (Š) *Ja bula taka paradna, že ma maja a maj pošol na druhu večar na druhu ɣižu, preložili, žali het a vecka prinešli druhi, take šaľene robil'i – zakladali maji.*
- tzv. predojazyčné ś, ź (K) *Pres calu žimu mi kozi pasla. A jag domu me išli, ta še me zrupal'i či ol'xu, či jake drevo a tak mi cahala domu.*

Pre nás je zaujímavá práve tretia skupina východoslovenských predojazyčných sykaviek ś, ź, ktoré F. Buffa (pozri JČ 17, s. 38) z hľadiska akustického efektu kladie medzi palatálne poľské ś, ź a slovenské š, ž. Vyskytujú sa „vo všetkých historicky mäkkých pozíciách, teda pred terajšou alebo pôvodne mäkkou (presnejšie zmäkčujúcou) samohláskou (...).“ (Buffa, JČ 17, s. 38) Tento jav nie je nový, pochádza ešte z 13. storočia, keď mala väčšina slovenských nárečí mäkké protiklady spoluhlások. Nazývame ho rozpad párovej mäkkosti v konsonantizme, ktorý patrí spolu s asibiláciou k mladším zmenám v konsonantizme. Prebiehal postupne a vo východnej slovenčine bol pravdepodobne pomalší, dôkazom čoho je aj existencia pôv. mäkkého ś, ź len vo výchsl. nárečiach. Z možných výskytov ś, ź, ktoré F. Buffa v uvedenej štúdiu spomína, v nárečí obce zaznamenávame:

- výskyt ś, ź pred mäkkými spoluhláskami, hlavne pred ň, ľ, napr.: (Š) *Veckal' me už do tej ɣiži pošli a ta me tancoval'i, že me mali pratki a vecka gu nam prišli paropci.* (K) *A vez uš prez žimu jag bul šniɣ, ta še na kopaňicoɣ zvožilo.* Ako aj pred pôvodne mäkkými pernými spoluhláskami: (K) *Aľe to ňeišlo, že familija ľebo*

co, al'e to s χiži do χiži še išlo špivajuci. (Š) „Apo, a to čom še švici na cintiru, na jednim mejscu l'em?“ „No žiuko moja, to stari Kalas paľi švički.“

- zmenu pôv. š, ž na mäkké s, z vo výslovnosti spoluhláskových skupín šč, ždž. Ide tu o zmenu zapríčinenú vplyvom nasledujúcej hlásky č, dž, následkom ktorého sa stretávame s výslovnosťou šč, ždž. Napr.: (K) *Ňebuľi tedik išče aňi kratki geročki, aňi dluhi. (Š) No a ňeboščička mac maľi červeni partki natkani, ta do tiy partkoy a vez na driku a košarik do ruki.*
- výskyt mäkkého s v skupine str- pred prednými vokálmi, napr.: (F) *Hej, ta to me daval'i do štrčku stručok cesku.*

Zdvojené konsonanty vo východoslovenskej výslovnosti nie sú. Ak sa tvar slova v spisovnej slovenčine zhoduje s tvarom slova v nárečí, pôvodne zdvojená spoluhláska sa zlieva do jednej, napr.: *oca* (otca). (Pozri Atlas slovenského jazyka, zv. I., 1968, s. 296): (Š) *No a vez i ocec po jednej, bo im češko bulo nošic.*

„Časté je aj zoskupenie jsc a jc“ (Krajčovič, 2009, s. 291; pozri Štolc, 1994, s. 119): (K) *Do kojscela, ta mi maľi taki kabati vizbirani.*

Ak sa jeden z konsonantov š, č, ž vyskytne pred sufixom –sky, zaniká bez stopy, napr.: *boski* (božský). (K) *A to ľad bul po jarku, ta to po jarku še tak lapalo na čudo boske.*

3.4 Menná flexia

3.4.1 Osobitosti mennej flexie substantív

Typickými znakmi mennej flexie východoslovenských nárečí, zemplínske nárečie nevynímajúc, sú tvary vokatívu a rodová unifikácia v pluráli.

Tvar vokatívu, ktorý slovenčina ako jeden zo siedmich pádov zdedila z praslovančiny, sa dnes zachováva vo východnej slovenčine a vo zvyškoch aj v záhorskom nárečí. V stredoslovenských a vo väčšine západoslovenských nárečí sa vokatív ako systémový nezachoval, ostali po ňom iba stopy v podobe výrazov typu synku, človeče, priateľko.

„Tam, kde vokatív zanikol, jeho funkciu prevzal nominatív. Bolo to možné preto, lebo obidva pády charakterizovala predovšetkým pomenovacia funkcia.“ (Krajčovič, 2009, s. 83; pozri Pauliny 1990, s. 36) V zemplínskom nárečí charakterizuje vokatív ženského rodu tvar končiaci na –o, napr.: Lenko, babo, Heľenko, Marienko, (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 53) ale aj Heľen, Marien. (tamže, s. 46): (F) *A ja hutorim: „Babo, ta ze sce buli s tim žoytarom?“* (Š) *Mi še pitala strinorej: „Strino, a to čom nežname, ze maz ňeboščička leža?“* Tvar vokatívu sg. mužského rodu v zemplínskom nárečí končí na –u, napr.: Mišku, Janku, zedu. (Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 44): (Š) *A Jutko ľem pisal a vec prišol jag me namlacil'i zarno: „Fejku Andrej, uš treba viplacic.“ A už bral še zarno od nas.*

Zvláštnosťou flexie mužských životných substantív je prípona –oj v dat. a lok. sg., ktorá sa v Zemplínskej a Užskej stolici vyvinula z koncovky –ovi (pozri Pauliny, 1990, s. 35), napr.: *χlapcoj, mužoj, zedoj.* (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 25): (Š) *Tedi χozil'i išče ješličkare, jag muj χlob ňeboščik bul parobok, bo išče me daval'i biloti a každi daval paropkoj bilotu.* Táto prípona postupne preniká aj do paradigiem ženských substantív, napr.: *rukorej, nohoj.* (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 42 - 43) „Ide tu pôvodom o koncovku –ovi z maskulín u-km. (synovi). Pôvodne asi prenikla k substantívam zakončeným na veláru: *gu cetkoj, (...)* *macochoj* a potom k ostatným substantívam: *kravorej, kozorej.*“ (Pauliny, 1990, s. 60): (Š) *Po zahumňu χlopi išli a ňešli daχto po jednej paskorej, daχto tri pasočki mal a i košarik.* (Š) *Mi še pitala strinorej: „Strino a to čom nežname, ze mac ňeboščička leža?“*

V lok. sg. maskulín má po velárach a pôvodne mäkkých spoluhláskach vysokú frekvenciu prípona –u, napr.: (Š) *Hej, a u maju tiž hudaci tag hraľi.* „Koncovka –u býva aj po spoluhláske –r: f kalendaru, (...) Tieto koncovky sú vo východnej slovenčine doložené už v 15. stor. (...) Prevzatie koncovky –u súvisí nejako s konsonantickou mäkkostnou koreláciou, ale nie je jasné, ako.“ (Pauliny, 1990, s. 52): (Š) *Raz mi mala a išče ňiχto ňemal, ta každi patrel, že ja mam baranka u košaru.* Tento jav sa vyskytuje aj v lok. sg. neutier, kde je stará koncovka –i nahradená koncovkou –u. „Tieto tvary sú vo východnej slovenčine doložené už v 15. stor., ale sú pravdepodobne oveľa staršie. Sú možno

najneskoršie zo začiatku 13. stor.“ (Pauliny, 1990, s. 76): (N) *No i taki vecka ceňši lancok še priňis na pľecu.*

V pluráli maskulín sa vyskytujú prípony -i, -e, -ove, napr.: cigaňi, χlopi, rodiče, gazdove, panove. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 56, 58, 61): (N) *Svoje otšpivali, vecka guboše prišli. Ješľičkare iχ prekračovali a špivali.* (K) *Paropci išli hore valalom, vedro u rukoy, špivajuci a ze zjuka bula ta išli olivac.* (Š) *Jag išol domu s pasku ta išli po zahumňu a še perše do pľeuňi zašľi, žebi buli dobre gazdove.*

Podstatné mená maskulín, feminín a neutier sa vo všetkých pádoch množného čísla tvoria rovnakými gramatickými príponami. Spod tohoto pravidla sa vymyká len nom. pl. týchto podstatných mien, v ktorom sa ako v jedinom kategória rodu zachovala. V pluráli ostatných tvarov sa uplatňuje rodová unifikácia, ktorá sa začala ustalovať v mladšom období, kedy „sa princíp rodu v sústave menných paradigiem začal najmä v pl. oslabovať (napr. vo vých. slov. v pl. sa kategória rodu zachovala iba v nominatíve, t. j. len v páde s pomenovacou funkciou).“ (Krajčovič, 1988, s. 84)

Tvary genitívu, akuzatívu a lokálu plurálu maskulín, feminín a neutier tak majú v nárečovej oblasti, v ktorej sa obec nachádza, príponu -oy, napr.: mužoy, ženoy, zecoy. (K) *Dakedi me o takiy riboy aňi nečuľi.* (K) *A me še oblíkali za pribrancoy.* (K) *A vecka še tkalo na krosnoy.*

No v nárečí obce nie sú zriedkavé ani tvary s príponou -ok v tvaroch genitívu feminín s príponou -ka, napr.: šľivok, živok, fľašok. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 93 – 94)

V tvaroch datívu je spoločná prípona -om, napr.: χlopom, ženom, zecom. (K) *A jag us čľovek žvirinu mal, ta išol davac jejsc – kravom, kurkom pometac.*

V inštrumentáli je pre všetky rody spoločná prípona -ami, napr.: s χlopami, zo ženami, z zecami. (K) *Odkedi ja pametam i moja mac, ta me še s peňěžami umivali.* (Š) *V žime me χozil'i na pratki prejsc s kužel'ami.*

3.4.2 Osobitosti mennej flexie adjektív

V dôsledku zmeny $\text{ə} > \text{o}$, ktorá nastala v Zemplíne, sa v gen. a dat. sg. mužského a stredného rodu adjektívne prípony –ého, -eho a –ému, -emu nahrádzajú koncovkami –oho, -omu (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 147 – 148): (K) *Na perši zeň vobec še calkom nič ňerobilo, ľem do cerkvi a toto še zohrivalo, co od **ščedroho** večara.* (K) ***Masnoho** žim ňevelo a je site, bo je masne.*

V inšt. a lok. sg. maskulín a neutier sa vyskytuje koncovka –im, napr.: o dobrim, z dobrim. Podľa E. Paulinyho (1990, s. 131) je tento stav zapríčinený skutočnosťou, že v čase, keď vo východnej slovenčine dochádzalo k splývaniu vokálu ə , é s vokálom e , é , ešte v systéme existoval vokál y , ý . „Preto v koncovke -óm sa zanikajúci vokál é nahradil príbuzným tvrdým vokálom ý . Vznikla teda koncovka –ým. Po strate kvantity a po zmene $\text{y} > \text{i}$ nastáva vo východnej slovenčine dnešný stav.“ (Pauliny, 1990, s. 131): (K) *Znam, že mi zeci poobľikala a mi še išla pripatrac, i na **panovim** dvore hraľi.*

R. Krajčovič (1988, s. 291) uvádza, že v nom. pl. sa vo všetkých rodoch vyskytuje tvar *dobre*, napr.: dobre ženi, zeci, χ lopi. No v nárečí obce sa stretávame skôr s tvarom *dobri* a to nielen v nom. pl. E. Pauliny (1990, s. 136) uvádza, že v nom. pl. mask. živ. a nom. a ak. pl. mask. neživ., fem. a neutra sa v západnej a strednej časti výchsl. nárečí zjednotili na tvar *dobrə* a vo východnej časti výchsl. nárečí na tvar *dobry*. „Tvar *dobrə* sa po zmene $\text{ə} > \text{e}$ udržal doteraz v podobe *dobre* a tvar *dobry* v južnej časti východného areálu, kde nie je vokál y , má podobu *dobri*, kým v severnej časti (v sotáckych nárečiach) si zachoval podobu *dobry*.“ (Pauliny, 1990, s. 136): Nom. pl.: (Š) *To dauno stari ženi povezeli, že na žel'eni štvartok pan znaju, χ tora bosorka.* (K) *I taki **potpalki** doma še napekli **okruhli**.* (Š) *No ta že **šicki svati**, ta zapalil na svojij rodičov.* (K) *Ňebul'i tedik išče aňi **kratki geročki**, aňi **dluhi**.* Ak. pl.: (Š) *A voňi toti jašľičkare maľi **bili biloti**, **bili košuľi** maľi, lajbl'iki maľi **čarni** a **paradni gombički** maľi.* (Š) *No a ňebošička mac maľi **červení partki** natkani.*

V nom. pl. mas. živ. a nom. a ak. pl. mask. neživ., fem. a neutier sa v nárečí obce stretávame aj s tvarom *dobre*, hoci sa vyskytuje zriedkavejšie ako tvar *dobri*: (Š) *Še perše do pľeuňi zašľi, žebi bul'i **dobre** gazdove.* (K) *A take **χudobňejše l'uže**, ňemal'i statki, ta še vožilo drevo.* V našich materiáloch sme zaznamenali aj miešanie týchto dvoch tvarov v rámci vety: (T) *No a še kupil'i **švički voskove**, ňebul'i **ľetrični** dauno, bo ľetriki ňebulo.*

(F) *No ta i rumeňec še nazbiral i dajeke kvitki*. Domnievame sa, že tento jav je spôsobený prepínaním kódov, resp. miešaním nárečia so spisovnou slovenčinou.

V inšt. pl. sa vo všetkých rodoch vyskytujú tvary typu dobrima, božima. „Zakončenie na –a je zrejme z tvaru duálu.“ (Pauliny, 1990, s. 139; pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 155)

3.4.3 Osobitosti mennej flexie zámen

Osobné zámená tu zastupujú tvary: ja, mňa, mi, me, zo mnu, s tebu a iné: (K) *Topanki mi raz mac kupili*. (K) *Tiž mi bula huncut*. (K) *Odvečerjalo še, vez me išli na pulnočnu*. (Š) *Predli me do dvanastej chožkedi a paropci pri nas šezeli*.

V nárečí obce sa vyskytujú tvary inšt. sg. *tobu, sobu*. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 199)

Vzťažné zámeno *ktorý* má v tejto nárečovej oblasti podoby *χtori, χtora, χtore*, v množnom čísle *χtori*, zriedkavejšie, vplyvom spisovnej slovenčiny, sa stretávame aj s tvarom *χtore*, kde sa spoluhláska k- nahrádza spoluhláskou ch-. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 181): (K) *Ňe každi, aľe χtori jaki gavalir bul*. (Š) *A χtora ňemala, ta ňebula paradna a mi mal'i ta mi bul'i bars paradni*.

Zámená *všetko, všetok, všetci* majú podobu *šicko, šicok, šicki/šicke*. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 189 – 190): (F) *A vona žala toto zarno: „Berem užitok, aľe ňe šicok.“*

Tvar nom. sg. mask. *ten* má vo východnej časti východnej slovenčiny podobu *tot*, nom. sg. fem. *tota*. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 180): (N) *To taki splašeni bul tot zedo*.

Tvary niektorých zámen zodpovedajú adjektívnym tvarom, napr. ukazovacie zámeno *ten – tot, toho, tomu, o tim, s tim* (podobne v pl.), rovnako ako tvary privlastňovacích zámen, napr. *tvoj – tvuj, tvojo, tvojoho, tvojomu, o tvojim, s tvojim* (podobne v pl.). (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 162, s. 186, s. 187): (K) *Bo taki bul jag naš Miχal ňeboščik, muj brat*. (K) *Hej, metani haluški, toti tarhani znaš*.

Spisovné *ona, on, oni* je tu nahrádzané nárečovým *vona, vun, voňi*. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 179, s. 188): (N) *A voňi svoje mena mal'i a iy volal'i za*

menami. (K) *Joj a vona z maceru, že voňi nigda – voňi gazdove buli, kravi mali, aľe nigda ňezapražali bandurki.* (F) *A vun povedal, že to prauda.*

Tvary *aký, aká, aké* majú podobu *jaki, jaka, jake*. Spomenuté zámená mali toto náslovné *j-* na celom území Slovenska, no zachovalo sa len v západoslovenských a východoslovenských nárečiach. (pozri Pauliny, 1990, s. 143): (Š) *No ta už jake ci bulo treba, take si sebe nazbiral (žeľe).*

V nárečí obce, rovnako ako aj na celom území vých. slovenčiny, nejestvuje enklitické *si* (pozri Pauliny, 1990, s. 152): (F) *Sebe ľehnul do brazdi, meži zarna, a tota išla.* (K) *A me sebe zrobiľi karičku a ňe tag me tancovali.*

3.4.4 Číslovky

Rovnako ako na väčšine územia Slovenska, aj v nárečí obce sa vyskytuje tvar nom. sg. *jeden*. (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 203): (K) *No a stromik še už robil tiž na viľiju, ľebo pred viľiju jeden zeň.*

Číslovkám *dvaja, traja, štyria, piati* zodpovedajú tvary *dvomi, tromi, štirimi, pejcmi*. Okrem týchto foriem však nie sú zriedkavosťou tvary typu *dva, dvojo, tri, trojo, štiri, štvoro, pejc, pejcero*. (pozri Pauliny, 1990, s. 199): (K) *Prišli me s pulnočnej, polihali me na slamu – dakedi ani teľo pojsceloy ňebulo, me spali po dvojo, po trojo.* (K) *Do troy kraloy še bulo, bo na tri krali ħozili pan švecic ħiži.*

Radové číslovky *prvý, druhý, tretí* a pod. majú v nárečí podobu *perši, druhi, treci* a pod. (K) *A uš prišol do ħiži perši a položil na stul.* (K) *A tedik jedna pojscil' u jednim kuciku, pojscil' druha u druhim kuciku, u trecim stul, u štvartim mašinka a hotovo.* Zvláštnosťou je výraz *perše*, ktorý v nárečí vystupuje ako homonymum, t. j. identifikuje nielen radovú číslovku *prvé*, ale aj príslovku *najprv*: (Š) *Še perše do pľeňni zašli.*

Ďalej uvádzame príklady iných čísloviek typických pre nami vybranú nárečovú oblasť, ktoré sa vyskytli v našich materiáloch: (K) *Maradiki me robili, ňeznam po keľo, po ošemnac snopi, či jak še davalo, taka kopka bula.* (K) *No a še bulo šežnoho januara. Šestoho bulo viľija, tag jak teras tri krali.* (Š) *Vecka me ħozili pirje parac za pejžešat hal'eri.* (K) *No ta nas prišlo tam das šternac ľebo jak a me sebe zrobiľi karičku a ňe tag me tancovali.* (Š) *Predli me do dvanastej ħožkedi a paropci pri nas šeželi.*

3.4.4.1 Staré duté a váhové miery

Okrem čísloviek sme v našich materiáloch zaznamenali názvy starých dutých ale aj váhových mier, ktoré sa v minulosti používali na určenie množstva a hmotnosti obilnín, múky, zeme, ovocia, zeleniny či tuhých látok. Názvy mier boli buď staroslovanské slová praslovanského pôvodu - korec, štvrtník: *štvirtka*, *štvrtouka* - alebo slová prevzaté z cudzích jazykov, napr.: z latinčiny *kabel*; z maďarčiny *kila*. (pozri <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2001/2/ks2001-2.html>) Obsah mier však bol nejednotný. Slovo *korec* ešte v praslovančine označovalo mieru na obilie, v obci aj tuhých látok. Tento termín sa v slovnej zásobe nárečia obce pravdepodobne zachoval aj preto, že sa začala používať reália rovnakého názvu: (N) *Pojedľi sce suxi, němace teraz. Nam treba bulo korec napeči. Korec to taka štvrtouka bula a štiri štvrtouki buli do korca. Take bulo z dreva, maľi gazdove зробene. Taka bula jedna ručka jag žoxtar.* (N) *Štvirtka, korec a vec štiri korci bul kab'ik. Kež gazda pošol šac, no ta kec pošol šac kab'ikovu zem, ta mal rošac zarna štiri korci.*

Pôvodná srbochorvátska dutá miera na obilniny kila sa do slovenčiny dostala cez turecké kile a maďarské kila (pozri <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2001/2/ks2001-2.html>), v obci však označovala váhovú mieru, rovnako ako *funt*: (Š) *A dayno me kupovali kilu cukru – to na šjatka. A dajedni luze, xtori xudobnejši buli, ta taki funt, pul funta a funt pul kili še volalo.* (K): *To štverc kili, lebo pul kili me kupovali.*

3.4.5 Slovesná flexia

R. Krajčovič (1988, s. 291) uvádza tieto osobitosti slovesnej flexie zemplínskeho nárečia:

- infinitív sloves má príponu *-c*, napr.: *ňeznac*, *vitrimac* (pozri Atlas slovenského jazyka, zv. II., s. 261): (Š) *A kec še s frajirom trebalo zejsc, ta us č'lovek ucekal.*
- sloveso *byť* má infinitívny tvar *buc* (tamže, s. 282): (K) *A ja ňebula nap'lecena, ňe? Trebalo buc kandratej.*
- 1. os. sing. od slovesa *byť* má tvar *mi* (tamže, s. 241): (Š) *No a pošveciľi nam, visošlo a mi ho zavjazala šumňe a mi dala do takoho miška sebe, tu zavešila.* (K) *Ta*

mi topanki dočista žedla. Maz *mi* kupila, žebi *mi* mala do cerkvi a ja ich dokončila za jedno poobeze, prave za dva hozin. Tiž *mi* bula huncut.

- 1. os. sing. ostatných slovíes charakterizuje prípona *-u*, ale aj prípona *-m*, v obci Davidov sa vyskytuje prípona *-m*, napr.: *χozim*, *ňešem* (tamže, s. 205): (K) **Popražim** muku – podľa toho ke’o mačanki **scem**, či pul’iter, či kec tag veci ta i l’iter – ta **postavim**, už **dam** masla i o’leju a zos cibul’ku **zaprážim** a tak už **rucim** kozari tam.
- v 1. os. pl. od slovesa byť sa tu vyskytuje tvar *me*, napr.: (K) Añi na večeru **me** zoz mesom ňejedli. (Š) **Me** pekli hrutku zos tricec vajec abo s pejžešat a **me** zrobiti tri hrutki a najkrašu **me** višvecil’i.
- podmieňovací spôsob môžeme vyjadriť dvoma spôsobmi tak v prítomnom čase: *spala bi mi* aj *spala bim*, ako aj v minulom čase, napr.: *bula bi mi spokojnejša* aj *bula bim spokojnejša*
- rovnako aj vyjadrenie minulého času je možné dvoma spôsobmi: *ja prišla* alebo *prišla mi*. (Š) Hej, a jag **mi prišla** napric, ta mi dali šednuž na lauku (...)

(Š) Kušičko pošezelo, **ja** ho **pobočkala** a dala mi mu darunok.

Zaujímavosťou je aj vyššia frekvencia prechodníka, ktorý tu namiesto spis. podoby *-úc* nadobúda nárečovú formu *-juci*, *-jaci*. Napr.: (K) Ja raz bula ob’lečena za *χlopa* a išla mi **kurjaci**. (F) Na a už na druhe rano, skoro rano *χlapci* *χozil’i* **vinčujuci**, *χlapci* *χozil’i* rano a *ziučata* večar **špivajuci** popod oblaki.

Zápor sa tvorí pomocou prípony *ñe-* (F) No ta dala mi jej, ta co ja še hañbila povezec, že **ñemam**, abo **ñedam**, abo co...

3.4.6 Lexika

Keďže je naša práca založená na opise názvoslovnia vianočných a veľkonočných sviatkov, rozhodli sme sa v tejto kapitole upriamiť pozornosť na spomínanú oblasť lexiky nárečia obce z hľadiska pôvodu a tým čiastočne poukázať na jej vnútornú štruktúrovanosť. Jadro tejto kapitoly preto spočíva v opise kontaktov zemplínskeho nárečia s inými jazykmi a rozdeleniu nami zozbieranej slovnej zásoby podľa pôvodu jednotlivých lexém.

Pri určovaní jazyka, resp. jeho nárečia z alebo prostredníctvom ktorého bola daná lexéma prevzatá do zemplínskeho nárečia, nám ako hlavný zdroj poslúžil inventár zemplínskych lexém v dizertačnej práci Martina Chochola *Lexika zemplínskych nárečí z hľadiska pôvodu a jazykových kontaktov*.

3.4.6.1 Lexémy so slovanským základom

Predtým, než pristúpime k lexikálnym výpožičkam z iných jazykov, však chceme poukázať aj na domácu lexiku zemplínskeho nárečia utvorenú z lexém so slovanským základom. „Pre slovanské jazyky je charakteristická výrazná, bezmála 2000 slov obsahujúca, vrstva všeslovanskej slovnej zásoby. (...) Vo vrstve tohto všeslovanského lexikálneho fondu predstavuje najvýraznejšiu položku praslovanske dedičstvo slovnej zásoby.“ (Habovštiak, 1993, str. 22) Lexémy so slovanským základom A. Habovštiak rozdelil do siedmich skupín, z ktorých vyberáme príklady lexém zapadajúce do našej problematiky:

bahňitki – bahniatka (F) *I ftedi bahňitki volaľi, aľe po druhiy valaloy inšak dajak volaľi.*

bilota – nariasená spodná sukňa, spodnička (Š) *Taka bilota bila, kabat zo štrikovaňom.* (K) *To buli taki kabati a štrikovaňe spotkom. Dakedi me take nošili a po verxu vez me kabat nošili.*

bobal'ki – opekance; tradičné vianočné jedlo pozostávajúce z opekancov posypaných makom, tvarohom alebo kyslou kapustou (K) *No a bobal'ki už buli še, χto jak scel. Daχto scel zo sirom, aľe mi baržej robili s kvašnu kapustu a z makom.*

juχa, expr. **juška** – šťava z kyslej kapusty; polievka (K) *No a vecka už do kozaroy uľejem juχi.*

kračun – vianočný koláč, ktorý sa upiekol na Štedrý deň a počas sviatkov mal ostať nedotknutý, teda *oχabil še na Kračun* (Š) *Kračun bul kolač, taki veľki na tepšoj upečeni, jag druhi kolači – makoňniki, oreχoňniki buli.* (F) *Kračun še pik s kolačami, ľemže to...hej ta to me davalı do štretku stručok cesku.*

mačanka – omáčka; súčasť štedrovečerných jedál v obci do dnešných čias (K) *No a už gu omačkoj toto me malı še. Co mačanku varim, ta už gu tomu tot potpalok bul.*

mjasopust – pôst, **siropust** – pôst aj od mliečnych výrobkov (Š) *Čarna ňezel'a bula mjasopusna i siropusna.*

žel'e – zeliny; počas ich zberu v presne určene určený čas a deň, hlavne skoro ráno na Jána, mali nadobudnúť magickú moc (K) *No a toto žel'e, už kez vecka zecku z oči bulo, lebo take, ta še kurilo s tim. Uš človek trimal toto žel'e na take – na potrebni veci.*

Pre ilustráciu uvádzame ďalšie príklady, ktoré síce priamo nesúvisia so skúmanou problematikou, no taktiež spadajú do domácej lexiky zemplínskych nárečí:

čerislo – čerieslo; časť pluha, ktorá sa zvykla dávať pred Štedrou večerou spolu so sekerou a reťazou pod stôl (Š) *A išče i železo nošili do χiži, s pluha take čerislo a i jeden lančočk a jedna šekerka – a pot stolom bula še.*

roveň – generácia (Š) *A χlapci prišli, naša roveň, me z ňima ňesceli hutoric, ta nam popekli nohi – nazbiral'i pečacej pokrivi a popekli na s pokrivu šickiy, že čom z ňima ňexceme hutoric a zo staršima paropkami sceme hutoric.*

sosna – borovica, z ktorej konárov sa dievčatám stavali máje (N) *Maji buli žel'eni – sosna.*

3.4.6.2 Lexikálne prevzatia z nemčiny

Aj napriek tomu, že sa zemplínske nárečie nikdy nedostalo do bezprostredného kontaktu s nemeckým jazykovým územím, najviac prevzatí v slovnej zásobe tohoto nárečového regiónu pochádza práve z nemčiny. Tento stav je zapríčinený príchodom nemeckých vysťahovalcov, remeselníkov, na naše územie, ktorí sa tu podieľali na rozvoji remeselnej výroby a obchodu. „Preberanie remeselníckych názvov (...) z nemčiny bolo okrem praktických príčin (pomenovanie nových reálií) často podmienené tiež faktorom prestíže.“ (Chochol, 2006, s. 60) Okrem názvov remesiel, pracovných nástrojov a obchodníckych činností nachádzame medzi germanizmami aj názvy nových, módnych materiálov, lexiku súvisiacu s vojenčinou, či novšie cirkevné termíny súvisiace s Lutherovou náboženskou reformou. (pozri tamtiež, s. 60)

Z nami zozbieraného nárečového materiálu vyberáme nasledujúce germanizmy:

drel'iy (der Drillich) – hrubé domáce plátно (K) *Dakedi toti hrubi košuli buli z domacoho platna a χlopi mali toti spotki, gači še volali, aľe šicko i nohaŭki zos toho platna drel'ixovoho.*

fašengi (der Fashing) – fašiangy, „obdobie od Troch kráľov do Popolcovej stredy, medzi vianočnými sviatkami a Veľkým pôstom. (...) V obyčajovom cykle predstavujú fašiangy prechodné obdobie medzi zimou a jarou.“ (ELKS 1, s. 135) (F) *Po šjatkoy bul'i fašengi.*

šurc (der Schurz) – pracovná zástera (Š) *Na perši zeň, na bože narozeňe, še ñexozilo ñikaži a na druhi zeň po službe vez (tam) ze me bul'i na pratki, prišli paropci, še ob'ekli, mi im priňešli biloti a i šurci bili.*

vinčovac (wünschen) – vinšovať; vinšovanie bolo v obci rozšírené najmä 26. decembra, keď chodili skoro ráno vinšovať chlapci, poobede jasličkári a večer prišli zaspievať dievčatá (S) *No a vez na druhi zeň, jag uš xozil'i vinčovači vinčovac, ta tota slama še skoro rano vinašala von.*

žoxtar, expr. **žoxtarik** – žochtár, nádoba na dojenie mlieka - osoba, ktorú skoro ráno videli so žoxtarikom, bola považovaná za bosorku (F) *Ta mohla žaz vedro dajake a ñe žoxtarik. Do žoxtarika še krava dojila.*

Iné, ktoré bezprostredne nesúvisia s opisovanými kalendárnymi zvykmi, no vyskytli sa v zozbieranom nárečovom materiáli:

geročok – sviatočné sako, kabátik (K) *Ñebul'i tedik išče aňi kratki geročki, aňi dluhi.*

gerok (gehrock nár.) – kabát (K) *Jož, a išče jedni bo sceli, druhi ñe, ze vona bi u takim geroku do cerkvi pošla – a teraz uš každi ma.*

gers'ľa (die Gerste) – krúpa (T) *A še varila mačanka, dažto varil ščičeni kozari a tam dal gers'li, abo fasul'u, žto co uvaril.*

kroxmal' (Kraftmehl) – škrob (K) *Kroxmal' to toto bile, co kupujeme na tužeňe, žebi bulo tuhe, žebi stalo na široko.*

pantl'ik (strhn. pántli/bántli) – stužka (Š) *Už l'em do kapurki daju breski či s čoho a tedi sosnu šumnu, pantl'iki narezali.*

štamperl'ik (stamperl(e)) rak. – štamprlík (Š) *A ocec viňali fľašku paľenki a každomu po štamperl'iku ul'ali.*

3.4.6.3 Lexikálne prevzatia z maďarčiny

Niekoľko storočí trvajúce jazykové kontakty zemplínskych nárečí s maďarčinou museli zákonite ovplyvniť aj ich slovnú zásobu. Potrebu ovládania maďarčiny pri utváraní

obchodných či pracovných stykov medzi prílušníkmi oboch národov ešte posilnila skutočnosť, že maďarčina bola v Uhorsku jazykom feudálov, no jej vplyv neustále rástol a do roku 1918 sa maďarčina aj kvôli stále sa stupňujúcej maďarizácii rozšírila do všetkých oblastí verejného i súkromného života. Aj obec Davidov sa v písomnostiach zo 14. – 17. storočia vyskytuje „pod maďarským názvom Dauduagasa v zmysle Davidova Poruba. Maďarský názov jednoznačne svedčí, že dedinu založili usadlíci so šoltýsom Dávidom podľa zákupného práva. Maďarský názov vyvinuli a používali feudálni páni dediny.“ (Uličný, 2001, s. 211)

Najviac prevzatí v slovnej zásobe zemplínskeho nárečia pochádza hneď po nemčine z maďarčiny:

bosorka (boszorkány) – bosorka; vľudových predstavách žena, ktorá vie čarovať, t. j. negatívne pôsobiť na majetok a zdravie ľudí (F) *Voňi kurili dauno, kec krava uš kopala abo co, ta že už bosorka tam bula.*

cintir (cinterem) – cintorín (Š) *Apo, a to čom še svici na cintiru, na jednim mejscu ľem? (Š) No ta še tedi pochovalo a u še něhozilo vecej na cintir.*

gazdovac (Š) *A ja povedam: „Apo, čom izece do pleuňi perše?“ „Ta zato, d’iuko moja, žebi me buli gazdove, žebi me buli zdrave, žebi me gazdovaľi.“ (S) A pot stolom bulo žeľezo, šekera, lancok i s pluha žeľesko. Še tu gazdovalo, ta asi za to.*

guba (guba) – vesta alebo kabát z ovčej vlny, ktorá tvorila súčasť tradičného odevu gubošov pri obchôdkach dediny v druhý deň vianočný (Š) *...taka kožušanka na rube, jag mali dauno zedove kožuxi.*

guboš (gubás) – betlehemec (Š) *No a višpival vun jednu koľatku a vec prišol druhi – Fedor, vec treci, vec prišli gubove dvome a uš polihalí na xižu a preskakovali gubošoy (ješľičkare) a každi svoju koľatku višpival. (K) A toti zeciska za gubošami. Guboše mali i taki šekerki a lapaľi zeci. Jojk taki bul po valaľe – na čudo. (N) Ocec vaš bul guboš.*

kapura, expr. **kapurka** (kapu(ra)) – brána, bránička, ktorá do kalendárnych zvykov v obci zapadá v 1. májový deň, keď sa o ňu v súčasnosti priväzujú máje a na sviatok Lucie a Ondreja, keď sa snímajú bráničky z pántov (Z) *Kapurki na maja bizovňe ně, šak na maja vam davalí maja za kapuru, ně kapurku braľi, to mušelo buz v žime.*

karička (kőrócske) – druh tanca (K) *A vecka prik sadoy me pošli až do nas a mi sebe zrobiti karičku. Nas prišlo tam das šternac lebo jak a me sebe zrobiti karičku a ne tag me tancovali.*

mešterňa – hlavná hrada v izbe, na ktorú sa v Štedrý deň priväzoval vianočný stromček a vykladal *kračun* (K) *A stromik višel u štretku, mi baržej mali nat stolom. Nat stul še zapiy klišec - buli taki mešterňici a palanki buli, lebo deski buli.*

temetov (temetö) – cintorín (Š) *No a ěodilo se Marčo na temetiv?*

- Ide o starú lexému z doby, keď sa v obci hovorilo prevažne rusínsky. Neskôr sa začal používať názov *temetov*, ktorý v súčasnosti vytláča lexéma *cintir*.

jarok (árok) – potok; vode pripisovali naši predkovia očišťujúcu a uzdravujúcu funkciu, ktorá sa mohla znásobiť, ak sa v nej človek umyl v určité dni, napr. na Veľký piatok (K) *Umivac še ěozilo do jarku na veľki pjatok rano, žebi (me) buli zdravi.*

Iné:

fodra (fodor) – riasený volán (Š) *Moja bilota buľa veľka a fodra bula široka.*

kalap (kalap) – klobúk (K) *(ělopi) mali kalapi a za kalapom pirko.*

partočina – väčšia štvorcová plachta (S) *Už jag mal buc štedri večer a šicko bulo porixtovane, ta už prišli gazda, priňešli slamu u partočine.*

paťolat (patyolat) – batist, jemná bavlnená látka (K) ... *platno, lem us paťolat še volal, bo taki tuyši bul.*

tepša (tepsi) – plech na pečenie (Š) *Paska menša, bo kračun dluhi, na dluhej tepšoj še pik.*

valal – dedina (Š) *A me išli hore valalom neželu špivajuci a do kačala.* (K) *Ale to prave na každim valale inšaki zvik. I šazik inšak volaju.*

3.4.6.4 Východoslovanské vplyvy

Podľa Štefana Liptáka badať ukrajinské vplyvy, ktoré boli podmienené intenzívnym stykom používateľov slovenského a ukrajinského jazyka, najmä v užských a čiastočne i v zemplínskych nárečiach. (pozri Lipták, 1980, s. 182) Martin Chochol však poukazuje na to, že priame prevzatia z tohoto jazyka sa vyskytujú len ojedinele. Príčiny tohoto stavu vysvetľuje nízkou prestížou ukrajinského či rusínskeho nárečia zapríčinené nízkym sociálnym statusom ich používateľov, s ktorými obyvatelia Zemplína prichádzali do

kontaktu. (pozri Chochol, 2006, s. 68) Pri identifikácii týchto vplyvov ako „ukrajinských“ narážame na terminologický problém. Nekladáme si však za cieľ vyriešiť ho, resp. identifikovať tieto vplyvy ako ukrajinské či rusínske, preto ich uvádzame pod spoločným názvom východoslovanské.

Obec Davidov bola dlho rusínskou obcou. Rusíni sa k nám dostali valašskou kolonizáciou, ktorá začala na územie Slovenska prenikať koncom 13. a začiatkom 14. storočia. Valašské obyvateľstvo sa zaoberalo hlavne chovom oviec a z etnického hľadiska bolo rôznorodé, no prevažovali medzi nimi Rusíni. „Rusíni sú jednou zo slovanských národností, ktorá žije na južných a čiastočne aj severných svahoch karpatského pohoria (...) Ich domovina, ich vlasť sa nachádza na území troch štátov: na Ukrajine, na Slovensku a v Poľsku.“ (Mitrišinová, 2008, s. 12) Z histórie je známe, že „Rusíni boli administratívnym spôsobom vyhlásení za Ukrajincov. Od roku 1950 sa namiesto rusínskej národnosti uvádzala národnosť ukrajinská.“ (tamtiež, s. 13) Otázky týkajúce sa národnej identity a jazyka Rusínov sú dodnes citlivou témou, no zlomovým je podľa nás rok 1995, keď bol v Bratislave kodifikovaný rusínsky jazyk a o niečo neskôr bola na Filozofickej fakulte v Prešove založená katedra rusínskeho jazyka a literatúry.

Dnes sa už v obci Davidov nestretáme s nikým, kto by sa identifikoval s rusínskou národnosťou, avšak z úst niektorých ľudí rusínske nárečie ešte počuť – je to hlavne generácia dnešných deväťdesiatnikov. Pre mladých je dnes táto reč viac-menej neznáma.

(N) *Išče po rusnacki hutoreľi (baba, prababa). Aľe vecka, jag už ja bula take žiuče, ta ňe, zabuvalo še. Lem Baňske ostalo najdlušej. Šak cetka doňedaŋna hutorila: „No pale ny, pale ny, ty šo za jeden?“ (Ostatné nerusínske dediny) hutoreľi, že me šaľeni rusnaci. Lem še z nas šmjali: „Toti šaľeni davidouci.“*

Ako príklad dokladáme lexémy východoslovanského pôvodu z nárečového materiálu získaného počas terénneho výskumu:

cerkev – gréckokatolícky chrám (F) *Na želeni štvartok me už išli do cerkvi a u cerkvi už zato dluho bulo – buli strasti.* (Š) *Na Bilu sobotu še o trecej rano žozilo do cerkvi a už me išli obľečeni u vešelim.*

utridňa – ranná bohoslužba,

večurňa – večerná bohoslužba (K) *Še išlo tri raz do cekvi – bula rano utridňa, vecka bula služba a vez večurňa. No a po večurňi už me pošli na valal dakus, pošpivali me. (Š) Ňezel'u me švecili pasku, bula večurňa.*

vražic – čarovať; sloveso, ktoré označuje činnosť bosorky, dnes má negatívny význam a vystupuje synonymne k slovesu pobosorovac - nadprirodzenými silami negatívne pôsobiť na majetok či zdravie človeka (F) *Ta s tima švabl'ikami coška znala tak zrobic, co...tag jakoška vražil'i.*

hudak – muzikant (F) *...no a už hudaci hraľi. (Š) Hej, a u maju tiž hudaci tag hraľi.*

Kračun – Vianoce (N) *ze bul'i zeci, jag i mi bul'i zeci a me še lakomili na kolač a mac ņexceli nakrac, bo išče ņe Kračun.*

3.4.6.5 Lexikálne prevzatia z poľštiny

Poľské lexikálne prvky v minulosti prenikali do zemplínskych nárečí len nepriamo a to prostredníctvom nositeľov šarišských nárečí „jednak v rámci vnútornej migrácie a jednak zásluhou príležitostných kontaktov na veľkých jarmokoch vo väčších mestečkách“. (Lipták, 1980, s. 182) K takýmto mestečkám patril aj Vranov nad Topľou, dnes okresné mesto, ktoré bolo kedysi najdôležitejším sídliskom a hlavnou majetkovou súčasťou čičavského panstva, a ako na takom sa v ňom od roku 1350 konal každý pondelok trh. (pozri Uličný, 2001, s. 712)

V našich materiáloch sme nezaznamenali polonizmy bezprostredne súvisiace s lexikou viažucou sa na obradové kalendárne zvyky nami skúmanej obce, preto uvádzame aspoň tie, ktoré sa v našej práci vyskytli:

plukac – plákať (K) *A še rajbalo s popelom. Jakiška še taki luy zrobig, popil še rozmišal a vecka či še presazilo, či co. No a už ľem še vez viplukalo.*

rucac – hádzat' (F) *Žal'i me uhľa, daľi tam ladanu kez maľi, no a kez ņe, ta ja ľem cukru rucim, žebi še pokurilo a ta kolo stola še pokrucim.*

χlop – chlap (Š) *Po zahumňu χlopi išli a ņešli daxto po jednej paskoj, daxto tri pasočki mal a i košarik. (Š) Tedi χozili išče ješličkare, jag muj χlob ņeboščik bul parobok, bo išče me daval'i biloti a každi daval paropkoj bilotu.*

Iné: **sumeňe** – svedomie; **prebačic** – prepáčiť; **glupi** – hlúpy; **bl'acha** – plech a ďalšie.

Ako uvádza M. Chochol (pozri 2006, s. 67), polonizmov v zemplínskych nárečiach nenájde veľa, oveľa viac lexém sa k nám však dostalo prostredníctvom poľštiny a jej nárečí.

3.4.6.6 Lexikálne výpožičky z latinčiny a iných jazykov

Do zemplínskych nárečí sa z latinčiny dostávali len menšie, tematicky obmedzené skupiny lexém. Jedná sa hlavne o náboženské a cirkevné termíny a názvy mesiacov. (pozri Chochol, 2006, s. 69 – 70).

salakar (sal alcali) – kypriaca soľ do pečiva (salajka) (Š) *Medouňiki buľi taki, co še pekl'i na salakaru, taki trepani medouňiki na salakaru.* (K) *To take vipatra jag brouza* (kuchynská sóda – z nem. nár. brouse). *Teraz už o tim aňi něčujem, aľe tedik še kupovalo. Dakedi še predavaľi vajca, ta tag jag mesto vajca i tag viroslo jag na drožžu.*

viľija (vigilia) – Štedrý večer (K) *Vec povedam na šjatki, na viľiju, ta tu file, tu bandurkovi šalat, tu kapusňica už s kolbasu. No a tedik nič, ľem z maslom zapražene, žadna kolbasa, žadne file, žadni bandurkovi šalat ňebul.*

V zemplínskych nárečiach nájdeme aj lexikálne prevzatia z češtiny, z rumunčiny a jej nárečí, z jazyka Židov a Rómov, niekoľko turcizmov a dokonca i niekoľko lexém prevzatých z angličtiny, ktoré sa k nám dostali ako dôsledok migrácie ľudí za prácou do Ameriky. Vzhľadom na to, že v nárečových materiáloch nenachádzame lexikálne výpožičky z týchto jazykov súvisiace s nami skúmanou problematikou, nebudeme sa o nich v našej práci ďalej zmieňovať.

4. Tradičné obrady včera a dnes

4.1 Kalendárne zvyky jarného obdobia

Astronomicky sa jar v našich zemepisných podmienkach začína dňom jarnej rovnodennosti, 21. marcom, keď je deň rovnako dlhý ako noc. Začiatok jari znamenal pre našich predkov živiacich sa prevažne poľnohospodárstvom aj začiatok veľmi dôležitého

obdobia – hospodárskeho roka. Obdobie od 21. marca do 20. júna, keď sa z astronomického hľadiska jar končí, je preto vyplnené kalendárnymi obyčajmi, ktoré vyplňajú celé jarné obdobie a vrcholia v čase letného slnovratu. Naši predkovia, samozrejme, poznali striedanie ročných období, ako samostatné etapy spočiatku vyčleňovali len leto a zimu. Ich striedanie ale pripisovali pôsobeniu nadprirodzených síl a verili, že pomocou rôznych obradných úkonov môžu vplyvať a pozitívne tak ovplyvniť očakávané zmeny v prírode. (pozri Horváthová, 1986, s. 157) E. Horváthová (1986, s. 157; porovnaj V. Majling, 2007, s. 15) rozdeľuje zvyky a obyčaje jarného obdobia do troch skupín:

- vynášanie Moreny a prinášanie nového leta,
- zvyky veľkonočného týždňa,
- zvyky jurského cyklu.

4.1.1 Príchod jari

Prvá oblasť zvykoslovia jarného obdobia, ktorá súvisí so snahou človeka urýchliť zmeny v prírode, sa v obci zachovala len čiastočne. Vynášaním Moreny, ktorá bola symbolom zimy a smrti a jej následným zničením sa mal v zmysle mágie podobnosti privodiť koniec zimy a tým privolať jar. Tento obradný rituál sa v obci nezachoval a nevedno, či sa vôbec niekedy praktizoval, keďže si naň nespomína a nikdy o ňom nepočula ani najstaršia generácia obce:

U Davidove še nevinašala morena, abo kisel'?

(N) *O toto mi aňi nečula nigda. Toto ja nepametam.*

(Š) *Ñe, toto ñeznam.*

Morena sa na väčšine územia Slovenska vynášala na tzv. Smrtnú nedeľu, v Davidove nazývanú *Čarna ñezel'a*:

A ñezel'a pret kvitnu ñezel'u še jak volala?

(K) *Čarna ñezel'a.*

Tento deň je spájaný s nosením smútku, pôstom a návštevou *cerkvi*.

Co sce robil'i na čarnu ñezel'u?

(Š) *Ta me išli do cerkvi. Čarne me oblíkali šmati, χustočku na hlavu, šicko. Bula mjasopustna i siropustna.*

(K) *Dauno stare luže aňi nejedli z maslom, aľe z oľejom, bili oľej taki zos šemencu. Bandurki še naokravalı a s tim oľejom še poľalo, kapusta še priňesla z bački a do miski a še poľalo s cibulku.*

V niektorých oblastiach Slovenska sa Morena vynášala na Kvetnú nedeľu a bola zároveň prepojená so zvykom prinášania leta, ktorého symbolom sa stal vřbový alebo brezový konárik, s ktorým práve na Kvetnú nedeľu chodili dievčatá na obchôdzky. Kvetná nedeľa však nie je v obci spojená so zvykom nosenia „leta“, lež s cirkevným obradom posviacania vřbových prútikov. Zeleným konárikom sa totiž už v staroslovanskom období prisudzovala magická ochranná moc, preto od konca siedmeho storočia zaviedla cirkev svätenie zelených ratolestí, ktoré pretrváva dodnes a koná sa práve na Kvetnú nedeľu. (pozri Šmotláková, 2006, s. 23) Na Kvetnú nedeľu, ktorou sa začína veľkonočný týždeň, „podľa legendy Kristus vošiel do Jeruzalema oslavovaný davom (...) Na dni veľkonočného týždňa, ktoré sú považované za najdôležitejšie cirk. sviatky, sa viazalo množstvo cirkevných a vrchnostenských predpisov i zákazov. Ich cieľom, ako vyplýva z hist. prameňov, bolo potlačiť, resp. nahradiť prvé jarné pohanské obyčaje cirk. obradmi.“ (ELKS 2, s. 294)

Jedným z cirkevných obradov, ktoré spätne ovplyvnili charakter ľudových obyčajov, je aj svätenie bahniatok. V obci Davidov sa stretávame s pomenovaním *bahňitki*, ojedinele sa vyskytlo aj pomenovanie *birki*, ale ako sme neskôr zistili, bahniatka takto pomenúvali ľudia, ktorí sa do obce prisťahovali z okolitých dedín:

A jak še hutorelo dakedi bahňitkom?

(F) *I ftedi bahňitki volaľi, aľe po druhiy valaloy inšak dajak volaľi.*

(K) *Ta i birki volaľi, no aľe ľem kez daχto z druhoho valala prišol. Mi volame bahňitki.*

Ľudia si ich najprv zbierali sami, dnes sa o ich zaobstarávanie stará cirkev:

(K) *U cerkvi še pošvecilo a vez už izeme na mirovaňe a nam (ich) davaju – sebe bereme domu.*

Ludové obyčaje vynášania Moreny a nosenia leta sa síce v obci nezachovávajú, resp. nemáme informácie o ich skoršom praktizovaní, no v povedomí ľudí je *Čarna ňezela* spájaná so smútkom, na základe čoho sa v tento deň odievajú do čiernych šiat a *Kvitna ňezela* zas s radosťou, veselosťou:

(K) *Už baržej take čarnejše me nošili, na kvitnu ňezelu vešelše. Uš kvitna ňezela še vola taka vešela.*

Avšak tieto pozostatky dávnych zvykov už ľudia v obci pripisujú cirkvi:

(Š) *Na kvitnu ňezelu še uš paradnejši oblíkalo, bo še volalo, že vešelše bulo a davalí tote bahňitki. Pan mali čarni rizi a veckal' še pošli preblic do biliy rizoy.*

4.1.2 Zvyky veľkonočného týždňa

Najvýznamnejšia časť jarného zvykoslovia je sústredená v týždni pred Veľkou nocou, keď sa končí obdobie štyridsaťdňového pôstu. Veľká noc je v kresťanstve „najdôležitejší sviatok cirk. roka zasvätený vzkrieseniu Ježiša Krista. Kresť. tradícia svätenie V.n. má pôvod v starozid. sviatku pásah (...)“ (ELKS 2, s. 291) Kresťanská Veľká noc sa slávi prvú nedeľu po splne mesiaca, ktorý nasleduje po jarnej rovnodennosti. Podľa lunárneho kalendára môže pripadnúť na čas od 22. marca do 25. apríla.

Vo veľkonočnom období sa dodnes zachovávajú rôzne zvyky a obyčaje s prvkami predkresťanského pôvodu. Najdôležitejšími symbolmi tohoto obdobia sú zelené konáriky, vajíčka, oheň a voda. O rozvíjajúcich sa vrbových prútoch (*bahňitki*) sme sa zmienili v predchádzajúcej podkapitole. Tradícia ich svätenia modlitbami, kadidlom a svätenou vodou na Kvetnú nedeľu sa zachovala dodnes. Vajíčka mali symbolizovať plodnosť a oheň i voda slúžili ako magicko-očistné prostriedky. „Všetky tieto predstavy majú korene v staroslovanskom období rovnako ako predstava, podľa ktorej si nové obdobie a nový život vyžadujú čo najviac nového aj u ľudí (...)“ (Horváthová, 1986, s. 175):

(K) *Veľka noc už zato bula taka vešela, bo uš cepl'ejši bulo i každi daco nove mušel mac. Už na veľku noc še daco nove ši mušela mac, no a to tedi bulo za veľo, kež mala ši daco nove.*

Požiadavka novosti sa prelína s požiadavkou čistoty. Ľudia musia v tomto období dbať nielen na čistotu svojho príbytku, ale aj na osobnú čistotu, s ktorou súvisí obradové kúpanie v potokoch od Zeleného štvrtku do Bielej soboty.

Veľkonočnému týždňu v obci prislúcha pomenovanie *Veľki tizeň*:

(K) *Tizeň pred veľku nocu še vola veľki tizeň – taki ciyši, smutnejši.*

Ako uvádza Machek (s. 560), „velikým byl ten svátek již u pohanů: oslavoval se v něm začátek nové vegetace.“

4.1.2.1 Zelený štvrtok

Zelený štvrtok je z cirkevného hľadiska smútočným dňom veľkonočného týždňa, dňom poslednej večere Ježiša Krista s apoštolmi. Ľudia si tento deň spájali a dodnes spájajú práve s návštevou *cerkvi* a pripomínaním si tejto udalosti.

Na želeni štvartok jake bul'i običaje?

(F) *Na želeni štvartok še varil'i pirohi, aľe aš tak poobeze, no a me už išli do cerkvi a u cerkvi už zato dluho bulo – bul'i strasti.*

Tento deň, rovnako ako všetky dni veľkonočného týždňa, bol spojený s predstavami o pôsobení nečistých a zlých síl, ktoré sa aktivizujú počas začiatocnej jarnej etapy, teda počas veľkonočného týždňa. (pozri ELKS 2, s. 346) Práve Zelený štvrtok bol dňom, kedy bola obava ľudí pred zlými, nadprirodzenými silami najviac opodstatnená. Bosorky vraj mali v tento deň najväčšiu moc:

(F) *A o toti bosorki, šak na želeni štvartok, me še s xiži baľi vijsc a s cerkvi me domu l'eceli, žebi nas bosorka na tokajku nežala.*

Domnievame sa, že výraz *tokajka*, ktorý sa vyskytol v nárečovom texte, je odvodený z názvu vrchu Tokaj, na ktorom sa mali bosorky stretávať – „bosorky sa schádzali na spoločnom sneme na krížnych cestách, zlietavali sa na vrchu Tokaji k strídžiemu rákošu“ (ELKS 2, s. 202)

A bul'i daytore take dñi, kec še trebalo xrañic pred bosorkami?

(K) *Ta tot želeni štvartok najstrašnejši še bul.*

(F) *Hej, hej, na želeni štvartok.*

A čom na želeni štvartok?

(K) *Ta ja znam, ftedi mali moc jakuškal'.*

4.1.2.2 Veľký piatok

Od Zeleného štvrtka do Bielej soboty ľudia po celom Slovensku venovali pozornosť obradovému kúpaniu v potoku ešte pred východom slnka. Voda, rovnako ako zeleň či vajíčka sú prastarými symbolmi jari často využívanými v pohanských obradoch. (pozri ELKS 2, s. 292) Vode sa v obci pripisovala očisťujúca a uzdravujúca moc práve na *Veľki pjatok*. Ľudia chodili k potoku skoro ráno ešte pred východom slnka veriac, že si tým zabezpečia zdravie počas celého roka:

(K) *Umivac še chozilo do jarku na veľki pjatok rano, žebi (me) buli zdravi.*

Ako uvádza naša najstaršia respondentka, podaktorí sa popri rannom umývaní cez potok trikrát prebrodili:

(Š) *Štvartok v noci, co už rano veľki pjatok, ta me išli prez jarok na tamtod bok prez vodi, prez brod. A še umivalo, ruki, nohi a še tri ras prešlo prez vodi. To lem kabati hore mi zvihla a mi prešla ras prez vodi a vez me prešli druhi ras prez vodi a terci raz a me pokľikal'i doma a me še modľili. Nič lem pocixi me išli skoro rano, išče lem svitalo a už me išli, žebi barz luze ňevizeli.*

Keďže Veľký piatok bol a je veľkým cirkevným sviatkom, smútočným dňom, kedy bol Ježiš Kristus ukrižovaný, spájali sa s týmto dňom aj cirkevné obrady. Ľudia sa chodili skoro ráno modliť ku križu:

(Š) *A rano me chozil'i o trecej še gu križu modľic.*

Podaktorí tento obrad spojili s predkresťanským zvykom a cestou ku križu zašli k potoku:

(F) *Na veľki pjatok rano, jag me še išli modľic gu križu, no ta prez vodi me ňeisli, bo to voda še bula veľka zato, le me še umivali, žebi me zdravi buli.*

V. Majling dáva do pozornosti aj iný zvyk rozšírený po celom Slovensku na Veľký piatok a tým bolo stieranie rosy. „Žena, ktorá čary vykonávala, prestrela na lúku plachtu a ťahala ju hovoriac: „Beriem na úžitok, ale nie všetok“. Čím viac rosy sa jej podarilo do plachty utrieť, tým lepšie jej mali kravy dojsť.“ (Majling, 2007, s. 30) Z doterajších výskumov nám nie je úplne jasné, či sa tento zvyk v obci vyskytoval, je však zrejmé, že sa nezachoval. V našich nahrávkach sa vyskytuje len raz, aj to mu respondentka prisúdila iný

význam, než aký mal mať pôvodne. Naša informátorka nebola priamou účastníčkou príbehu, ktorý nám rozpovedala, prerozprával jej ho sused, ktorý ho zažil:

(F) *Skoro rano, ta to hoňili voli, na voloy me robili baržej. χto na voloy, ta už o trecej še stanulo a u_še išli voli napajsc. A už še išlo i orac abo co. A Štefan jak pošol s tima volami a tu čuje, iže coška take šuščace. A to tota bosorka išla pres toti zarna. A vona žala toto zarno: „Berem užitok, al'e ňe šicok.“*

Mylné považovanie dievčaťa za bosorku svedčí o nedôvere ľudí voči podobným zvykom a súvisí s poverou, že bosorka pri tom, ako odoberala kravám mlieko, rovnako ako pri tomto zvyku stierania rosy, odriekala tie isté slová:

(F) *A vona žala toto zarno: „Berem užitok, al'e ňe šicok.“ Ja_kez bere ml'iko, ta išče še vola: „Berem užitok, al'e ňe šicok“, že išče i tebe daco ostaňe.*

Predpokladáme, že označenie dievčaťa za bosorku súvisí aj s rozšírenou predstavou o pôsobení naprirodzených síl, bosoriek, práve počas noci zo Zeleného štvrtka na Veľký piatok. E. Horváthová opísaný príbeh radí k individuálnym zvykom, ktoré na rozdiel od zvykov kolektívom považovaných za prirodzené a potrebné, ľudia „vykonávali individuálne, ba neraz i potajomky, keďže očakávaný účinok mal ísť na cudzie konto. Ženy, ktoré sa takto usilovali zvýšiť dojivosť kráv, boli označované za strigy, čo bol ďalší dôvod k tomu, aby príslušné čary robili mimo dosahu podozrievavých pohľadov ostatných.“ (Horváthová, 1986, s. 181)

Bosorkám sa pripisovala schopnosť premieňať sa na rôzne zvieratá - *i na žabu, i na hada:*

(F) *A vun še skril. Sebe lehnu do brazdi, meži zarna, a tota išla. A vun ju sχopil. A tak še zrobila, na žabu, na take šel'ijake še preonačovala. A vecka ho zaprišahla, že kez na ňu povi, ta ho domuči.*

Záver príbehu súvisí s poverou, podľa ktorej človek, ktorý spozná bosorku, musí mlčať. V prípade, že ju prezradí, bosorka sa môže vrátiť a zmrzačiť ho alebo pripraviť o život. (pozri tamtiež, s. 182)

4.1.2.3 Pôsobenie zlých síl počas veľkonočného týždňa

Ako sme už vyššie uviedli, práve na veľkonočný týždeň sa viažu obavy ľudí zo zlých, nadprirodzených síl, ktoré sa mali aktivizovať počas začiatkovej jarnej etapy. Tieto obavy a možné nebezpečenstvá sa nespájajú len s jednotlivými dňami veľkonočného týždňa, ale s týmto obdobím celkovo, preto sme sa im v našej práci rozhodli venovať osobitnú podkapitolu.

Okrem podstatného mena *bosorka* a od neho odvodeného slovesa *pobosoric* sme v našich materiáloch zaznamenali aj sloveso *vražic*. Podstatné meno vražkyňa alebo vražec sa už v nárečí nenachádza. Gabriela Barančoková vo svojom príspevku *Bosorky, čerti a smrtky okolo nás* dokladá ako príklad z východného Slovenska na pomenovanie silného vetra alebo kúdolov prachu názov *vražica še kruci*. V obci sa toto slovné pomenovanie síce nezachovalo, skôr sa stretávame s pomenovaním *čorci še žeňa*, ale na základe tohoto príspevku ako aj zachovaného slovesa *vražic* predpokladáme, že sa kedysi v slovnej zásobe obyvateľov obce nachádzalo.

J. Zajonc sa vo svojom príspevku *Strigy, bohyne a iné ženy, ktoré „vedia“* zmieňuje o vražkyňiach a vražcoch ako o osobách čarujúcich s pozitívnym cieľom. Pomenovania vražkyňa, vražec, vražiť majú svoj pôvod v staroslovanskom jazyku: stsl. *vraža*, *vraženiye* vješčení, z psl. *vorъ* los, *voržiti*, vještiti. (pozri Machek, s. 574) Pôvodný význam tohoto slova bol pravdepodobne veštenie, no keďže veštenie v sebe zahŕňalo i mnohé magické praktiky, môžeme predpokladať, že sa toto pomenovanie postupne zovšeobecnilo a začalo sa používať na pomenovanie akejkoľvek osoby využívajúcej praktiky s magickým prvkom. V našich materiáloch už sloveso *vražic*, s pôvodne pozitívnym významom, vystupuje ako synonymné k slovesu *pobosorovac*, ktoré má negatívny význam.

Jednou z najfrekventovanejších predstáv v súvislosti s bosorkou v obci bola viera v jej schopnosť privodiť dobytku choroby a odobrať, resp. kaziť kravám mlieko:

(F) *A i moja šestra, ta tiž, jag mi tu še odala, no ta ona še i z žiučecom i s žlapcom nam poslala u dinerkoj toho mlika. A vecka hutori, že: „Co tota baba Kebova, ta to bosorka, či co? Kec take moje mlika horke. Ňehodna mi vam poslac mlika, bo še Ňeda jejsc,“ take horke bulo. Take znaľi robic.*

To sa jej mohlo podariť len získaním nejakého predmetu z domu, v ktorom mali zdravý dobytok a tým mu uškodiť, porobiť. „Pri porobení sa často spomína zámer bosorky vziať, ukradnúť alebo požičať si istý predmet z maštale alebo obydlia, na ktoré chce aplikovať svoje škodlivé magické praktiky.“ (Babčáková, 2002, s. 78):

(F) *Jag ja še tu odala a jedna baba do na_še sobotu jak slunko zašidalo ɣozil'i žičac švabl'iki. A voňi mi tak povedaju, švekra: „A ti jej dala?“ No ta dala mi jej, ta co ja še haňbila povezec, že ňemam, abo ňedam, abo co... „No ta vona už nam da zaš.“ A voňi l'em skorej pošli, bo trebalo daco zoz dvora žac.*

A naco prišla žičac tote švabl'iki?

(K) *Tag jakoška vražil'i.*

(F) *Tag vražili, hej.*

Popri čiernej mágii, ktorej účinkov sa ľudia obávali, existovala aj biela mágia, ktorú, naopak, vyhľadávali. Jednak z dôvodu, že sa obávali dôsledkov čiernej mágie, alebo chceli zastaviť jej pôsobenie, a na druhej strane im biela mágia podávala pomocnú ruku pri zdravotných ťažkostiach a sčasti tak nahrádzala absentujúcu zdravotnú starostlivosť. O využití bielej mágie práve na takéto účely sa viac zmienime v podkapitole 4.2.2 Svätójánske zvyky. Reprezentantmi bielej mágie boli bylinkárky, čiže väčšinou osoby ženského pohlavia, no v získaných materiáloch sa stretávame s mužom bylinkárom. Nebol priamo obyvateľom obce, ani susedných dedín, dokonca ani najbližšieho mesta. Ak boli ľudia odkázaní na jeho pomoc, museli ho vyhľadať až v 32 km vzdialenom Trebišove.

(F) *Ta vecka už baba žali tej slami tam prez zverjoy a už našu kravu kuril'i dookola, žali švabl'iki a ju okuril'i. A to taki Pišta še volal u Trebišove, co vun už znal o toto ňi, ňe? Ta gu ňomu ɣozil'i.*

Identifikátorom, na základe ktorého bosorku odhalili, bol *žoxtarik* – nádoba na dojenie mlieka:

(F) *Jag mi tu še odala, ta me mali zaɣod u ti_ml'inskim jaročku. No a ja tam bežela rano, tag ňi, co mi še bula modl'ic a už mi bula doma, a moja baba Kebova zo žoxtarikom, ta išla dolu sadom. A ja hutorim: „Babo, ta ze sce bul'i s tim žoxtarom?“ A vona hutori: „No ta l'em ɣodila stromiki pol'ivati.“ Ta mňe tak povedali, no dolou sadom sčas rano išla zo žoxtarikom, no, ta ňeznala?*

Čas, ktorému naša respondentka pripisuje spomínanú udalosť, odhadujeme na Veľký piatok ráno, keďže sa zmieňuje o tom, že sa práve vrátila z ranného modlenia, ktoré, ako sme vyššie uviedli, sa odohrávalo o tretej ráno pri kríži.

Co ňeznala?

(F) *Že pobosoric, znala, znala. Tag znal'i toto zrobiec.*

(K) *Že vražila, ta išla toto ňi, ja znam co s ňim robila.*

A čom ňemohla s tim žoxtarikom isc?

(K) *Ta, skoro rano ze tak mala robic, co mala robic.*

(F) *Ta mohla žaz vedro dajake a ňe žoxtarik. Do žoxtarika še krava dojila.*

A co mohla plane zrobiec?

(F) *Ta žala ml'iko. A chož ml'iko ňezala, šmetanki ňebulo a me mucili po dva hozini. A mňe ocec kravu dali, jak mi tu še odala, tak še fajňe dojila. Ta me ta_ kopala, ňigda krava ňekopala. Ta tag znal'i porabjac, ta mi zname toto.*

4.1.2.4 Biela sobota

Tento cirkevný sviatok, smútočný deň veľkonočného týždňa, si ľudia spájajú s návštevou cerkvi:

(Š) *A na bilu sobotu me žozili l'em rano do cerkvi a pan buli u čarnim jag na vel'ki pjatok a vecka ob'ekli bili rizi a zzejmul'i plaščeňicu.*

a prípravou obradových jedál, ktoré sa na druhý deň, Veľkonočnú nedeľu, svätili. „Typickým veľkonočným jedlom sú vajíčka, v ľudovej viere považované za symbol nového života a plodnosti. Jedli sa uvarené, príp. sa z nich pripravovali vaječné jedlá (...)“ (ELKS 2, s. 293) V Davidove a na východnom Slovensku vôbec je rozšírená *hrutka* – typické veľkonočné jedlo z mlieka a vajec:

(Š) *Me pekli hrutku zos tricec vajec abo s pejžešat a me zrobili tri hrutki a najkrašu me višvecili. Uvarené vajíčka sa nemal'ovali,*

(Š) *abo bili buli abo še farbili u papiru, buli ružovi papiri abo červeni.*

Sviatočný charakter veľkonočných jedál dotvárali aj mäsité jedlá pozostávajúce z kolbaski, slaňini a šoudri.

(K) *A u tej šoudrovej voze me še uvarili kapustu, žebi me navarili, žebi bulo poxl'ipac.*

Pri vymenúvavaní sviatočných jedál nesmieme zabudnúť na veľkonočný koláč - *paska*. Tento biely koláč sa - rovnako ako ostatné veľkonočné jedlá - piekol na Bielu sobotu a v nedeľu ráno sa spolu s ostatnými jedlami nosil do *cerkvi* posvätiť.

(Š) *A pasočka taka maľučka, okruhlučka, do košarika me ju davalí.*

Pod rovnakým názvom ako veľkonočný koláč - *paska* - figuruje aj pomenovanie pre sviatky Veľkej noci, príp. Veľkonočnej nedele – *Paska*:

(Š) *...po Kvetnej neželí išče tizeň a uš Paska – Veľka noc.*

„Vychádza z pomenovania židovskej slávnosti *péssach* a jeho pogrécitenej podoby *pascha* ako oslavy zmŕtvychvstania Ježiša Krista. Tradícia *pasky* sa k nám rozšírila z východného kresťanského rítu.“ (ELKS 2, s. 21)

Co to paska - sveto, či kolač?

(Š) *Paska je sveto – veľka noc, ale baržej me hutorelí paska – joj, ta uš paska o tizeň. A kolač tiš paska, bo še šveci na perší zeň – na pasku. Mi ňevolalí že kolač, ale paska.*

Na rôznych miestach Slovenska sa pod vplyvom kresťanstva rozšírilo pečenie veľkonočného baránka, „ktorý v kresťanskej symbolike predstavoval obeť za utrpenie Ježiša Krista.“ (ELKS 2, s. 293) V obci sa veľkonočný baránok síce nepiekol, ale v istom období sa začal kupovať a nosiť spolu s ostatnými sviatočnými jedlami na posvätenie.

Barankoy sce pekli na veľku noc?

(Š) *Ňe, le mi kupila. Raz mi mala a išče ňixto ňemal, ta každi patrel, že ja mam baranka u košaru. Ňe, ja ňepekla, le mi kupila a mal taku červenu mašličku a taki bili bul s cukru.*

Počas príprav na Veľkonočnú nedeľu sa ničím nešetrilo, práve naopak. Ľudia si v rámci príprav na veľké sviatky, akými boli Vianoce a Veľká noc dopriali aj to, na čo počas roka nezvýšilo:

(Š) *A dauno me kupovalí kilu cukru – to na šjatka. A dajedni luže, xtori xudobnejší bulí, ta taki pfunt, pul pfunta a pfunt pul kila še volalo.*

(K) *To štverc kili, lebo pul kili.*

(Š) *A už gazda baržej kilu abo dva kila.*

Ľem na šjatka sce kupovalí cukru?

(Š) *Na šjatka i na veľku noc.*

4.1.2.5 Veľkonočná nedeľa

Veľkonočná nedeľa ako cirkevný sviatok predstavuje vyvrcholenie veľkonočného týždňa, zmŕtvychvstanie Ježiša Krista. „Cirk. obrady sa začínali na vigíliu. Dodržiuje sa najmä u gréckokatolíkov a pravoslávnych na vých. Slov., kde bohoslužby trvajú do 3. hodiny rannej, potom sa veriaci navzájom zdravia (niekde i navštevujú) so slovami: „Christos voskres“.“ (ELKS 2, s. 292):

(K) *Še išlo tri raz do cekvi – bula rano utridňa, vecka bula služba a vez večureň. No a po večurňi už me pošli na valal dakus, pošpivali me.*

Veľkonočnou nedeľou sa končí 40-dňový veľkonočný pôst, je dňom svätenia veľkonočných jedál:

(Š) *Ňezel'u me švecil'i pasku, bula večurňa, mirovaňe - me ħozil'i na mirovaňe, na večurňu.*

Do cerkvi sa na posvätenie doniesli pripravené jedlá položené v košarikoj:

(K) *Vajca uvarene zafarbene, hrutka, slaňina, šoudra, kolbaska.*

Paska sa svätila buď jedna:

(Š) *Co ħudobňejši, ta po jednej (paskoj),*

alebo aj viac:

(Š) *ħtori baržej bohati, ta baržej.*

Paski, ak ich bolo viac, sa niesli osobitne u červenim partku:

(Š) *No a ňebošička mac mal'i červenim partki natkani, ta do tii partkoj a vez na driku a košarik do ruki. A u košariku i vajca, hrutka, kolbasa, slaňina, šunka.*

V našich materiáloch sa stretávame konkrétne s číslom tri – ak chcel človek ukázať, že je dobrý gazda, vzal k vysväteniu tri paski:

(Š) *Joj ta dauno še švecilo tak, že muj ocec ňebošičik ňešli dva paski abo tri po zahumňu u červenim partku – tri paski na drik a košarik u rokoj a išli švecic. A tri kolači ňešli, paski, na okruhliij tepšičkoj, hej, še švecil'i tri paski. Spric znam, že take žiuče mi bula a povedam: „Čomže apo tel'o berece?“ „Tak, tel'o beru, bo to tote gazdove po tel'o beru, po tri paski.“*

Majling (2007, s. 33) a Šmotláková (2006, s. 27) vo svojich publikáciách uvádzajú, že na posvätenie niesli veľkonočné jedlá ženy, gazdiné. Pri analýze materiálu sme zistili, že v Davidove sa tento zvyk buď nedodržiaval strikne:

čto išol s tim košíkom?

(F) *To už jedno bulo.*

Alebo sa nedodržiaval vôbec a košariky na vysvätenie niesli *po zahumňu ħlopi*. Okrem košarika si každý niesol *dažto po jednej paskoj, dažto tri pasočki*. Zaujímavosťou bolo, že keď sa chlapi vracali so sviatočným jedlom domov, *perše z ňim do pľeuňi vešli a tag do ħiži prišli*.

Čom do pľeuňi?

(Š) *Ta, gazda žebi bul veľki. Jag išol domu s pasku ta išli po zahumňu a še perše do pľeuňi zašli, žebi buli dobre gazdove. A ja povedam: „Apo, čom izece do pľevňi perše?“ A veci luže išli, ňe ľem ocec. „Ta zato, d’iuko moja, žebi me buli gazdove, žebi me buli zdrave, žebi me gazdovali.“ A tak me išli do ħiži. No a veckaľ nam už daľi jejsc.*

Po príchode domov sa začala konzumácia veľkonočných jedál. „Pestrosť a hojnosť jedál mala zabezpečiť sýtosť všetkých členov rodiny po celý rok.“ (ELKS 2, s. 292) Okrem posvätených jedál, nazývaných aj *šveceňina*, sa v tento deň nesmelo jesť nič iné:

(K) *A už na perši zeň še ňejedlo nič inše, ľem toto še jedlo - šveceňina.*

4.1.2.6 Veľkonočný pondelok

S Veľkonočným pondelkom ako s posledným dňom sviatkov Veľkej noci sa v tradičnej kultúre spájajú obyčaje oblievania a šibania dievčat a žien. „Územím Slov. prechádza eur. kult. hranica medzi západoeur. šibaním a východoslov. kúpaním, oblievaním na Veľkonočný pondelok.“ (ELKS 2, s. 293). Veľkonočný pondelok v Davidove sa preto už oddávna niesol v duchu *ol’ivački*.

Na ol’ivačku še tu i šibalo, abo ľem ol’ivalo?

(K) *Ňe, šibac še ňešibalo, ľem še ol’ivalo.*

Dedinou sa už od rána niesol spev mládencov, ktorí chodili v skupinkách po domoch, kde boli dospelé dievčatá.

(K) *Paropci išli hore valalom, vedro u rukoy, špivajuci a ze žiŭka bula ta išli ol’ivac. A žiŭki ucekaľi po poľu a kez ju ulapiľi, ta (ju) zľali na čudo.*

No aby to nemali také jednoduché, dievčatá sa im s obľubou skrývali. Buď sa skryla každá doma, alebo si kamarátky vymýšľali rozličné úkryty spolu.

(Š) *Na olívačku prišli do naz raz žiučata, ta do našej pľeňi me še poskrivali a povedame: „Buzeme cicho, žebi nas žlapci nečuli.“ A jak žlapci prišli a u_sceli isc het a ftedi mi še zašmjali a každy jednu vicahli s tamac s pľeňi a na každy prave po jedno vedro vodi takoj viľali, žebi každy bula olata od verxu po spodok.*

Oblievanie vodou malo dievčatám zabezpečiť zdravie a krásu. Odmenou pre olievačov boli misy naložené veľkonočnými jedlami, medouňiki a pohárik pal'enki.

A co sce im daľi, kez vaz ol'ali?

(Š) *Ta pal'enki, a zakušili dajaki kolačok, medouňiki buľi taki, co še pekli na salakaru, taki trepani medouňiki na salakru. A i še nakladlo šoudra, slaňina, kolbasa, hrutka, šicko še pokladlo, tag jag i teraz.*

Tak, ako chodili chlapci v pondelok oblievať dievčatá, bolo kedysi zvykom aj to, že v utorok zas chodili dievčatá oblievať chlapcov:

(Š) *Ponzelok bula olívačka, ftorok me išli do cerkvi rano. Ftorok žiučata olívali žlapcoy a ponzelok žlapci žiučata.*

Tento zvyk je v obci živý dodnes, no dodržiava sa len sporadicky, je obľúbený hlavne u malých dievčat, dospelé už olievať nechodia.

4.1.3 Juraj

24. apríl bol významným dňom, v ktorom sa prikladal veľký význam vegetácii a úkonom podmieňujúcim jej formovanie a rast. „Podľa staršieho spôsobu delenia roka na zimu a leto ľudia považovali práve tento termín za predel medzi obidvomi časťami, za začiatok hospodárskeho roka.“ (Bosák, 2006, s. 170) Juraj je na celom území Slovenska považovaný za ochrancu dobytku a vegetácie, čo sa v rôznych krajoch prejavuje odlišnými spôsobmi. No v obci Davidov sa v tento deň pozornosť neobracia na dobytok, ale len na vegetáciu a úkony, ktoré by mali zabezpečiť jej prosperitu. Ved' dodnes sa v obci vravieva, že „do zurja bi ši zarenko aňi s kliščami zo žemi nevicay, no po zurjoj bi ši ho už do žemi aňi z mlatkom ňezatluk.“ Preto sa tomuto dňu prikladala náležitá pozornosť.

Predkresťanské zvyky spájané s Jurajom sa nám zachytiť nepodarilo, resp. ani naši najstarší respondenti si naň nespomínajú. Na zurja sa v obci švecilo zarno. Farár aj s celým sprievodom vyšiel na pole a vysviacal oziminy:

Co bulo na zurja?

(Z) *Zarno še švecilo.*

(N) *Šveci še zarno. Na pol'o še išlo a na pol'u še švecilo.*

(K) *Na zurja še zarno švecilo. Išli me na pol'o s prosaciju furt.*

A čom na pol'u a ňe u cerkvi še švecilo? Sce ňemaŕi cerkeu?

(K) *Maŕi me cerkeu, aŕe taki zvik bul, že na pol'o.*

Postupne sa obrad svätenia zrna presunul z pol'a do chrámu, stalo sa tak z čisto praktických dôvodov:

(K) *Aŕe vez veľo ras padal dišč. Jak padal dišč, ta še ňemohlo isc na pol'o. No ta už raz u cerkvi, druhi raz u cerkvi, ta uš teras še u cerkvi, lebo pri cerkvi.*

Samotný obrad prebiehal tak, že potom, ako farár aj so sprievodom vyšiel na pole, postupne sa otáčal na všetky svätové strany a symbolicky tak posviacal oziminy. Obrad sa presunul do chrámu aj s týmto úkonom. Na zurja prichádzajú ľudia do cerkvi s natrháňm zarnom a počas jeho vysviacania sa otáčajú na všetky svätové strany spolu s farárom:

(K) *Pan švecil'i. Višli na pol'o a še obracalo na sever, na juh, na vižod, na zapad – šak i teraz u cerkvi še tag obracame. Bo teraz u še natarha zarno a u cerkvi še šveci.*

4.2 Symbolika zelene a ohňa v predkresťanskom období a dnes

4.2.1 Máj

Z hľadiska ľudového zvykoslovia je máj ďalším zo zaujímavých mesiacov, obzvlášť jeho začiatok – prvý máj, keď sa stavajú máje. Zvyk stavania májov bol kedysi rozšírený po celom Slovensku, pričom máj slúžil ako pomenovanie pre strom, ktorý nadobúdal v rozličných obdobiach rozdielne významy.

Tento zvyk má svoj pôvod už v antike, keď „staroveké národy dávali pred 1. májom na domy a hospodárske budovy stromčeky na ochranu pred zlými duchmi a chorobami.“ (Horváthová, 1986, s. 205) Neskôr, v stredovekej Európe, ich stavali ako prejav úcty a žičlivosti pred kostol, radnicu a pred domy všeobecne vážených osôb. Od 15. storočia sa máje stavali pred domy dievčat. Takto postavený máj mal signalizovať vážny záujem o dievča. Až do polovice 16. storočia mohol máj nadobudnúť na základe obyčajového

práva aj právny význam – právoplatnosť manželstva mohla byť uznaná na základe sľubu lásky, vernosti a postavenia mája. Po zavedení cirkevného sobášneho obradu v polovici 16. storočia už postavenie mája nebolo natoľko záväzné. (pozri Horváthová, 1986, s. 205; ELKS 1, s. 326) Symbolika stavania májov tak v každom období čiastočne menila svoj význam. Od pôvodnej ochranej funkcie, ktorú máje plnili v antike, sa tak dnes stretávame s okruhom troch významov ako si možno ich stavenie vysvetliť v súčasnosti a na ktorých sa zhoduje aj príslušná odborná literatúra (Majling, Horváthová, ELKS, Bosák):

- máj postavil mládenec len tomu dievčaťu, o ktoré mal vážny záujem,
- máj stavali mládenci spoločne všetkým dospelým dievčatám obce,
- máj stavali síce všetkým dievčatám, ale ak malo dievča svojho milého, jej máj sa od ostatných odlišoval.

V rôznych kútoch Slovenska sa k tomuto zvyku pristupuje rozdielne. Niekde od neho pod vplyvom historických udalostí upustili – v roku 1770 vyšiel prvý zákaz s celoslovenskou platnosťou zakazujúci stavenie májov, na ktorých postavenie sa používali vysoké rovné stromy s pravidelne rozloženou korunou (pozri Horváthová, 1986, s. 206), inde sa upustilo od stavania individuálnych májov a stavia sa už len jeden pre celú obec. V obci Davidov sa tento zvyk zachoval, hoci s pozmeneným významom. Ak by sme sa mali prikloniť k vyššie uvedenému významovému deleniu stavania májov, v minulosti mu prislúchal jeho prvý význam, t. j.

(K) *Na peršoho maja še zakladali maji. χtora mala dajakoho frajira, ta už maj še zakladal.*

(Š) *A χtora ňemala (maja), ta ňebula paradna a mi mal'i, ta mi bul'i bars paradni, že už mame frajiroy.*

χto zakladal maj?

(N) *Ta χtori bul frajir.*

Ako máj poslúžila buď *sosna* (borovica) alebo *breska*:

A ščoho bul'i tote maje, jake bul'i?

(N) *Ta žel'eni, sosna.*

(Š) *Tedi sosnu šumnu, pantliki narezali.*

Nie náhodou sa ako máje používali mladé prúty, konáre alebo stromy. Májová zeleň bola hlavným prostriedkom, pomocou ktorého sa mala pôvodne „zabezpečiť“ potrebná vlaha a vlastnosti zelene sa mali preniesť na polia a lúky”. (ELKS 1, s. 326)

Máje sa kedysi v obci, podobne ako v antike, stavali na domy – *na χižu abo na siparenku* - nie pred ne:

(Š) *A mi mali sipareň a maji tam zakladali na peršoho maja – do siparenki, do štrexi.*

Keďže v minulosti boli strechy len slamené, nočné vynášanie mája na strechu – a hlavne jeho neskoršie znášanie zo strechy – bolo často riskantné:

A jag višol na štrechu?

(N) *Drabinu sebe prionačili a balagovali calu noc. Viňi_sosnu na very a ti ic po ňu na very na χižu, ta i stray me mali, ňe? No že polame štrexu.*

(Š) *Žali drabinu a tag višli na very na štrexu. Dakedi bula župova štrexa, taki tički, zo slamu.*

Postavený máj mohol byť nielen symbolom toho, že dievča už *frajira* má, ale mohol aj signalizovať vážny záujem o dievča. Neraz sa ale stalo, že nápadníkov bolo viac:

(K) *A kez dažtora taka bulo, co...i tot ju scel, i tot ju scel, ta tot založil maja a tamtot vartoval do rana a maja sχopil.*

So stavaním májov sa však spájajú aj rôzne huncútstva:

(Š) *Na peršeho maja še stavali maji. Jag ja bula ziuka, ta mi postavili na sipareň. Ja bula taka paradna, že ma_maja a maj pošol na druhi večar na druhu χižu, preložili, žali het a vecka priňešli druhi, take šal'ene robili – zakladali maji.*

V tento deň bolo zvykom usporiadať večernú zábavu:

(Š) *U maju tiž hudaci tag hrali. A bosu me do kačala tak χozili. A χlapci prišli, naša roveň, me z ňima ňesceli hutoric, ta nam popekli nohi – nazbiral' pečacej pokrivi a popekli na_s pokrivu šickiy, že čom z ňima ňeχceme hutoric a zo staršima paropkami sceme hutoric.*

Postupom času sa význam stavania májov zmenil. Máj už prestal byť symbolom vážneho záujmu o dievča, začal označovať dievča súce na vydaj:

(N) *Šicki mali maji, χtori buli ziuki, tak še zakladali.*

Ak by sme opäť prihliadli na vyššie uvedené významové delenie stavania májov, došlo k posunu od prvého významu, kde máj staval mládenec tomu dievčaťu, o ktoré sa zaujímal, k druhému významu – máje chodili zakladať mládenci dievčatám súcim na vydaj. Zmenila sa aj lokalizácia tohoto symbolu, máj sa už nezakladal na strechy domov, ale priväzoval sa k bráničke, alebo ku plotu.

A ze še kapčali?

(N) *Ta drud mal ši u kešeňi a ši prikrucil dagze.*

A ze presňe?

(N) *Gu plotu, na štayitku a hotovo.*

(Š) *Teraz o kapurku.*

V súčasnosti už máj nesymbolizuje ani dievča súce na vydaj, chlapci ho stavajú aj menším dievčatám. Jeho symbolika sa tak vytratila, stavia sa len pre zábavu:

(Š) *Teraz už aňi žiuki nemáju maji, ľem toti zeci. Už ľem do kapurki daju breski či s čoho.*

4.2.2 Svätójánske zvyky

Letný slnovrat, ktorý pripadá na 21. jún, bol najdlhším dňom roka a chápaný ako začiatok novej etapy. Pre našich predkov, ktorý tento deň vnímali ako deň víťazstva slnka, mal obrovský význam. K základným zložkám slnovratových zvykov preto neodmysliteľne patrilo oheň – boli to vatry, okolo ktorých sa spievalo a tancovalo, ale aj horiace kolesá spustené z vrchov do dolín predstavujúce klesanie slnka. Dôležitou zložkou zvykov tohoto obdobia bola aj voda – predovšetkým zvyky zamerané na privolanie dažďa. Rastlinám, ktoré v tom čase kvitli sa pripisovala magická moc. (pozri Horváthová, 1986, s. 217) Slnovratové zvyky sa postupne presunuli na 24. jún, teda na deň, na ktorý v kresťanskom kalendári pripadá sviatok narodenia Jána Krstiteľa a pre slnovratové zvyky sa tak vžil názov svätójánske, alebo jánske zvyky.

Oheň ako spôsob uctievania slnka a zároveň jeho symbol, ktorému sa pripisovala magická ochranná a očistná schopnosť, sa do zvykov obyvateľov obce preniesol vo forme preskakovania vatry – *janovočki*:

(Š) *Na jana me žozili na zahumenki janovočku preskakovac.*

Vatry sa pálili na poliach a pri ich preskakovaní si ľudia pospevovali jánske piesne, ktoré majú v rôznych kútoch Slovenska rozličné podoby a obsahovo sú už niekedy „bez konkrétnej súvislosti s obradom, no väčšinou sa predsa len viac alebo menej dotýkali jeho funkčných aspektov“. (Horváthová, 1986, s. 222) V obci Davidov sa nám takúto pieseň podarilo zaznamenať:

(Š) *Rašku me nazbiral'i na poľu a me ošul'kaľi, visoyla a toti snopki me bral'i a me ich paľil'i a še me raz, jedna raz, druha preskakoval'i, me še dril'al'i a me špival'i:*

„Jana, jana, janovočka, kupala še lastovočka.

Kupala še, murila še, na jaňička volala še.

Janču, janču, daj mi ručku,

bo še topim u jaročku / bo še topu u jaročku.“

(K)

„Jana, jana, janovočka, kupala še lastovočka.

Kupala še, murila še, na janička volala še.

Janču, janču, daj mi ručku,

bo ja skočim do jaročku.“

Preskakovanie jánskych ohňov malo mať „priaznivý účinok na zdravie a silu človeka. (...) Jedným z cieľov pálenia ohňov bolo v minulosti privolať dážď.“ (ELKS 1, s. 212) Priaznivý účinok na zdravie mal mať hlavne popol, resp. horúce uhlie, po ktorom sa skákalo, aby tak prinieslo ozdravujúci účinok:

(Š) *A vecka me do toho popelu, do toho uhľa skakal'i a kričel'i me: „Peče noški, peče noški“.* (K) *Na Jana še preskakovala janovočka - še skakalo prez oheň a vez, jag uš prehašovalo, ta me poskakal'i bosu po tim.*

(N) *Veckal' me poskakal'i po tim ohňu a „peči peči voški, peči peči voški“, žebi me nemal'i voški, bo dakedi kiš'li nohi ľuzom taki mladim, pomeži paľci.*

A na bosu sce po uhľiku skakal'i, hej?

(N) *Hej, na bosu.*

Rozšírený na celom Slovensku bol aj zber svätójánskych zelín, inak tomu nebolo ani v Davidove. Ľudia verili, že rastliny kvitnúce na Jána majú liečivý alebo čarodejný účinok. Zbierať zelinu, v Davidove *žele*, sa chodilo skoro ráno:

(Š) *No ta na Jana me skoro rano išli.*

(K) *Rano me stanuli a rano za rosi še išlo zbirac.*

Neskôr sa v kresťanských obradoch zaužívalo svätenie byliniek práve 24. júna, na Jána:

(K) *Me nazbiraľi a me zvjazaľi, bo už me braľi do cerkvi švecic. Na Jana še švecilo. No a každi, z každej žiži mal na rukoj a še ňeslo do cerkvi a še švecilo.*

(Š) *Na Jana me zbiraľi žele. No a pošvecil'i nam, visožlo a mi ho zavjazala šumňe a mi dala do takoho miška sebe, tu zavešila. Tot pan teľo ňesveci, aľe tamto dľušej švecil a še kazal, žto ňepošol, ta kazal: „To ľem ľeňivi ženi ňežozza.“*

Ľudia pripisovali týmto na svitaní nazbieraným a posväteným bylinkám magickú moc. Mali ich chrániť pred urieknutím, pred pôsobením zlých síl, či zvrátiť počarovanie bosorkou:

Na co bulo žele dobre?

(F) *No ta mi zname. Voňi kuril'i dažno, kec krava uš kopala abo co, ta že už bosorka tam bula – ta uš tim želom še kurilo, abo mali žeci co buli...ta tiž me kuril'i, no že to uš oči spadlo, bo to tak še ňežozilo ku dožtorom, ta s tim želom tiš.*

(K) *No a toto žele, už kez vecka žecku z oči bulo, ľebo take ta še kurilo s tim. Uš ľľovek trimal toto žele na take – na potrebn'i veci.*

Z byliniek sa buď varil čaj, alebo sa nimi okiadzali či už choré deti, alebo dobytok. Jednou z takýchto byliniek je *urekl'ive žele*. Predpokladáme, že ide o úročník (Silenka nadutá), ktorý ako prostriedok na ochranu človeka a jeho majetku chránil pred úrekom. (pozri ELKS 1, s. 325) No rovnako ochraňoval ľudí aj pred búrkou a hromom:

(Š) *Take želene bulo a take jag nošćok bi malo, fialove kvitočki, ta urekl'ive še volalo. S tim žeci kuril'i, kez bul'i žore. A i na pujze stalo, žebi ňeišol hrom, ňeštril'aľi tak peruňi.*

Ďalšou z magických byliniek je *pervi taňec*. Podľa opisu bylinky sa domnievame, že ide o traslienku, alebo traslicu (Briza L.), ktorú dievčatá používali v ľúbostných čaroch a nadprirodzená moc sa jej pripisovala na základe podobnosti – názvu rastliny s účinkom,

aký mala vyvolať. Dievčatá používali traslienku, aby sa za nimi chlapci triasli. (pozri ELKS 1, s. 325) V Davidove sa ale táto bylina vyskytuje pod názvom *pervi taňec*. Jej názov je tiež odvodený na základe podobnosti názvu rastliny s jej účinkom:

(Š) *Pervi taňec me zbiraľi, take ceňke jak proso, tak še treslo. A ja pošla ra_zo strinu na žele, jag mi take žiučecisko bula, bo poveda: „No pod', naj ta nauču zberati žiľa.“ A ja pošla a toto, co z ňoho robime čaj, mi ho volame zvadľive žele, a ja toto žulte starhla, bo bars šumne, ňe? „Marča!“ A ja povedam: Co? „Toto ňetarhaj, odruc toto! Toto zvadľive žiľa, toto neber. Tebi treba prvi tanec!“*

A to naco dobre bulo?

Ta žebi tancovac mi znala a žebi me zobraľi na taňec paropci.

V ukážke sa vyskytuje pomenovanie ďalšej bylinky – *zvadľive žele*. Ako spomína respondentka, neskôr sa z tejto bylinky robili odvary a pili sa ako čaj, no sprvoti sa nezberal, pretože mal privodiť negatívny účinok:

(K) *A zvadľive žele me ňetarhaľi, bo me hutoreľi, že kez zvadľive žele nazbirame do obisca, ta še buzeme vazic.*

Zbierala sa aj bylina s názvom *hrubi janko*:

(F) *Dařto zbiral ľem tod hrubi janko – ta vono take visoke roslo a koňec take kvitki ľem bul'i. A čom hrubi janko?*

(K) *Take hrube roslo ot spotku, tak cenše a žulti kvitki vecka bul'i na verřu.*

Okrem magických rastlín, ku ktorým sa v Davidove radilo *urekľive žele*, *zvadľive žele*, *pervi taňec* a *hrubi janko* a ktorým sa pripisovali nadprirodzené vlastnosti „schopné privodiť zmenu v osobnom živote jednotlivca alebo skupiny ľudí“ (ELKS 1, s. 325), boli v obci obľúbené aj liečivé rastliny, ktoré sa využívali na „ochranu a obnovenie zdravia človeka a zvierat'a. Tvorili najbohatšiu a najstaršiu zložku liečebných a preventívnych prostriedkov trad. ľud. medicíny na Slov.“ (ELKS 1, s. 308) Robili sa z nich rôzne odvary, čaje, či maste:

(Š) *Kosatka taka belava, co od zapalu me sebe varil'i čaj. Jedna kosatka jest koňska a jedna jest taka, co možeš z ňej čaj pic, kez maš zapal'. No a išče bobuški, no a veckaľ šul'ove še zbiralo žele - taki mali bobul'ki, kez mal řrastu dařto po noše, aľe mojo zeci*

ňemali χrasti aňi ja ňemala χrasti, bo daχto ma taki bol'aci, ta može s tim pomajscic, prepražic z maslom a tak.

I olšina se zbirala, brežina, rumeňec, čistec.

Bylinky nazbierané na Jána sa v obci svätia dodnes, no už sa neprikladá dôležitosť času ich zberu.

(Š) *Ja furt χozila, dokel' mi birovala, ta šag i tera švecil'i na Jana.*

4.3 Všetichsvätých

Deň venovaný pamiatke mŕtvych bol pôvodne „zasvätený tým svätým, ktorí sa v cirkevnom kalendári neoslavovali jednotlivo. Vznikol v 4. stor. vo vých. cirkvi, kde sa dodnes svätí v prvú nedeľu po Turíciach. (...) R. 835 ho Pápež Gregor IV. preložil na 1. november. (ELKS 2, s. 317) V Davidove, rovnako ako aj na celom území Slovenska, sa v tento deň navštevujú hroby príbuzných a pozornosť sa venuje aj ich výzdobe:

(Š) *Očiscime hrobi predtim a persóho už izeme na hrobi se modlic, každi už ize svički palic, venci noši.*

Pálenie sviečok na hroboch patrí k starším zvykom, ktoré sa dodnes zachovávajú, no kvetinová výzdoba a kladenie vencov je novším javom. (pozri Majling, s. 117) No nebolo tomu vždy tak. Ako vyplynulo z nášho výskumu, v minulosti ľudia tento deň nesvätili, neoslavovali, teda sme nezaznamenali ani žiadne zvyky, ktoré by sa naň viazali. Tento deň bol pre obyvateľov obce bežným dňom, ničím sa nelíšiacim od ostatných:

(Š) *Tedi dauno, jag ja χozila z ocom do lesa na lisce pot statki a šicki svati bul'i a ja povedam: „Apo, a to čom se švici na cintiru, na jednim mejscu lem?“ „No žijko moja, to stari Kalas pal'i svički.“ Ňebulo take dakedi, aňi se ňešvecilo, robil'i me rjadňe. A ja povedam ocovi: „No a čom pal'i svičku?“ No ta že šicki svati, ta zapal'il na svojich rodičoy.*

(K) *Še robilo rjadňe, žadne šveto ňebulo. Ta ze, ňixto ňečiscil (hrobi). Ňixto ňeznal χto ze poχovani. Tedi jak poχoval'i, vez už ňeznal'i a hotovo...to bulo zarosnute, agatoy tam roslo čudo, ňeščejsce tam bulo jag u leše.*

Tento stav v obci pretrvával ešte z čias, keď sa v obci hovorilo prevažne rusínski:

(Š) *Mi še pitala strinoy: „Strino, a to čom ňezname, ze mac ňeboščička leža?“ „No a χodilo se Marčo na temetiv? Ta de, jag me pochovali už sa neχodilo.“*

Okolnosti sa zmenili až príchodom nového farára, ktorý v obci pôsobil v rokoch 1938 – 1946 a začal tento deň svätiti:

(Š) *Še tedi poχovalo a u_še ňeχozilo vecej na cintir. Aš kez vecka Sabol (farár) prišol, ta še začalo švecic.*

Taže ňebuľi aňi žadne zviki na šickiy svatiy? ňevarilo še na obid abo na večeru i pre umartoho?

(K) *Ňe, ňeznam o tim nič.*

4.4 Zvyky zimného obdobia

4.4.1 Dlhé zimné večery

Ukončením jesenných prác na poli sa rok pomaly nachýlil do ďalšej zo svojich etáp. Príroda už dala človeku, čo mala, nastal čas oddychu. No naši predkovia, žijúci len zo šikovnosti svojich rúk, si aj v tomto období našli možnosti, ako si vypomôcť a zároveň tráviť zimné večery vo veselej spoločnosti. Čas sa venoval najmä prácam, na ktoré inak počas roka nezvýšil čas. Od 1. novembra sa začalo po večeroch priasť a priadlo sa celú zimu až do konca *fašeng*:

(N) *Predlo še o stojeden. Jak me teras po šickiy svatoy kuzeli zňešli s pujdoy, ta me še naolizovali dojsc toho kloča.*

Ženy a dievčatá sa stretávali v kúdeľných izbách, kde sa nielen priadlo, ale hlavne spievalo a zábávalo, t. j. chodilo sa *na pratki*:

(Š) *V zime me χozili na pratki prejsc s kuzelami.*

V našich materiáloch sme sa však s názvom *pratki* stretli nielen ako s termínom pomenúvajúcim príležitosť pracovného a spoločenského charakteru, ktorých hlavnou náplňou bolo pradenie, ale aj ako s pomenovaním prislúchajúcim ženám a dievčatám, ktoré priadli – *pratki*:

(K) *Pratki do nas χozili.*

Priasť chodili okrem slobodných dievčat i vydaté ženy, no nepriadli spolu. Obe skupiny sa stretávali nezávisle od seba každá v inom dome:

Lem slobodni žiuki χozil'i na pratki?

(Š) *Hej, lem slobodni. Ale χozil'i i ženi na pratki s kuzel'ami.*

(K) *Hej, ale ženi χozil'i okreme. žiuki okreme a ňevesti už okreme zaš.*

Na priadkach sa zúčastňovali dievčatá od 14 rokov. „Príchod dievčaťa na priadky bol znakom, že ho možno považovať za dospelé.“ (Horváthová, 1986, s. 17) Priadky sa schádzali po celý týždeň v jednom dome, za prenájom bolo zvykom gazdinej zaplatiť. Na takýchto stretnutiach nesmeli chýbať ani mládenci. Bolo veselo – spievalo sa a tancovalo.

(N) *Joj, ta do Lojlaňi mi ňeχozila išče, išče mi ňebula taka žiuka. Lojlaňa me volal'i totu babu, co gu ňej χozil'i. Ňemala χlopa.*

(Š) *V žime me χozil'i na pratki a me špival'i i u χiži a u tej χiži me jej i placil'i už daco. Vecka me už do tej χiži pošli a ta me tancoval'i, ze me mal'i pratki a vecka gu nam prišl'i paropci.*

Priadlo sa pri lampášoch, sviečkach, alebo pri otvorenej peci:

(K) *Ňebula žadna el'etrika, žadne nič. Lampa še zašvicila, lebo svička. Veľo razi mašina še otvorila a od mašini še predlo.*

Oblúbeným spôsobom zábavy bolo prezliekanie sa za *pribrancoχ*. Dievky sa prezliekli za mládencov, mládenci za dievky a takto prezlečení šli cez celú dedinu až do domu, kde sa priadlo.

Na pratki sa väčšinou podonášalo jedlo a varilo sa, priadlo a zabávalo:

(Š) *Každi zeň me χozil'i prejsc a me še poobl'ikal'i za pribrancoχ. Paropci še poobl'ikal'i za žiučata i žiuki še obl'ikal'i za paropkoχ, kedi jak. A me predl'i a kohuta pekl'i. Predl'i me do dvanastej χočkedi a paropci pri nas šezel'i.*

Cirkev však mládež zúčastňujúcu sa na priadkach odsudzovala ako nemorálnu. Tento jej postoj prebrali aj svetské vrchnosti, ktoré začali priadky zakazovať. „Mestská rada v Ľupči zakázala priadky už v roku 1567. (...) Mocenské zásahy prestali oficiálne roku 1848, no mnohí ani potom neprestali proti nim vystupovať.“ (Horváthová, 1986, s. 21) Táto skutočnosť neobišla ani Davidov. V istom období začal miestny farár priadky zakazovať – z nášho výskumu vyplynulo, že sa tak stalo v rozmedzí rokov 1938 až 1946,

keď na gréckokatolíckej fare v Davidove pôsobil Jozef Sabov - a tak mládeži neostávalo nič iné, len chodiť *na redi*. To znamená, že sa zakaždým priadlo inde. Dievčatá sa striedali a usporadúvali priadky raz u jednej, inokedy u druhej z nich. Podstata priadok sa však nevytratila, mládež sa nestretávala výlučne kvôli pradeniu, ale aj kvôli zábave. Tradícia sa zachovávala aj naďalej – na priadkách nesmeli chýbať *paropci*, ani prezliekanie sa za *pribrancox*:

(K) *Vež už ňešľebodno – pan zakazali – ňešľebodno na pratki bulo xozic, ta me xozili na redi. ze žiuka bula, ta už jeden večar tu, druhi večar do tej. A uš prišli do nas paropci, ta to vešelo bulo. A me še oblíkali za pribrancoy. ze me znali, ze žiuki predu, ta už me tam išli a še tancovalo. Ja raz bula oblečena za xlopa a išla mi kurjaci. Joj, to tak me dušilo jak pes. ze buli žiuki, ta ta me išli za pribranci. A uš ta me tancovali, čudo robili a nas poznavali, tarhali nas, žebi nas poznali, bo ňemohli poznac.*

A keď sa nepriadlo, tkalo sa na krosnách, alebo sa páralo perie. Robota sa našla vždy:

(K) *A vecka še tkalo na krosnoy – toti domaci platna. Furt bulo roboti. Me xozili pirie parac, do sušedoy me xozili, me še posxazali, ta me i špivali i paralí.*

(Š) *Vecka me xozili pirje parac za pejžešat ha'eri.*

Oblúbenou zábavou v zimnom období bolo okrem prezliekania sa za *pribrancox* aj vozenie sa na *kopaňicoy*:

(K) *Na kopaňicoy me še pošli večar vožic. xoč skazi me šxopilí kopaňici a mi na toto pošidalí a me še vožili dolu brehami. Ta jag me pošli na zahumenok – hore na pešo a doloj jag me pošli, ta až na valal.*

Mládež si dlhé zimné večery krátila chodením na zábavy. No na zábavu bolo potrebné zavolať *hudakoy*. A keď nebolo peňazí pre *hudakoy*, tak sa zišli dievčatá a chlapci a...

(K) *...me pošli až do nas a me sebe zrobili karičku. No ta nas prišlo tam das šternac lebo jak a me sebe zrobili karičku a ňe tag me tancovali.*

(Š) *A hore valalom kez me pošli a zašpivali:*

„Hura, hura, hura, ľes.

A za huru za žel'enu voda jest.“

A me išli hore valalom ňezel'u špivajuci a do kačala:

(K)

*Karička frasova,
fčera še nam polamala, ňeška je hotova.
Kec še lame, naj še lame
mi še o ňu postarame.
Čujuju, calu_ju,
vona tebe a ja ju.*

Priadky sa v obci, rovnako ako na celom území Slovenska, nezachovali. „Priadky ako významné spoloč. udalosti v živote mládeže sa zachovali miestami až do 50. rokov 20. stor., keď zanikli spolu s ručným pradením nití.“ (ELKS 2, s. 84)

4.4.2 Lucia

Na deň svätice a mučeníčky, ktorá žila v 3. stor. na Sicílii, no na našom území na seba jej postava prevzala pravdepodobne črty niektorého ženského démona, sa v rôznych kútoch Slovenska viažu rozmanité zvyky. Spomínaná skutočnosť do istej miery vysvetľuje neoblúbenosť tohoto dňa v minulosti a považovanie Lucie v ľudovom prostredí za najväčšiu zo všetkých bosoriek. Okrem toho bol deň Lucie „do prijatia gregoriánskeho kalendára (1582) najkratším dňom v roku, kedy podľa poverových predstáv vrcholila činnosť zlých síl, kt. domovom bola noc (tma).“ (ELKS 1, s. 314) Z logických dôvodov sa preto k tomuto dňu viazali, a na mnohých miestach Slovenska dodnes viažu, najmä ochranné obyčaje a veštby. Náš výskum ukázal, že ľudia v obci si deň Lucie nespájali s obavami zo zvýšenej koncentrácie zlých síl, či s potrebou chránenia svojho obydlia a statku pred nimi. S 13. decembrom súvisia hlavne ľúbostné čary zamerané na predpovede sobáša a výber manželského partnera. Zaznamenali sme zvyk, ktorý sa vzťahoval na veštbu budúceho partnera, resp. aspoň jeho mena. Tento zvyk je pomerne starý, keďže aj naša najstaršia výskumná vzorka respondentov ho pozná len sprostredkované – z rozprávania starších. Dievča, ktoré túžilo spoznať svojho nastávajúceho, resp. aspoň jeho meno, malo na Luciu napísať na tri lístočky mená troch chlapcov, ktorí sa jej páčili a každý papierik zalepiť do jedného piroha. Potom dievča vyšlo von a čakalo, ktorý chlapec prejde

ako prvý pred jej dom – ten, ktorý prejde prvý, za toho sa vydá, resp. za chlapca s rovnakým menom:

(F) *Pirohi l'epil'i. Ta toto znam, že pirohi l'epil'i a papirik napisal'i a vonka viňešli, že ze še odaš. Že či buze tot isc parobok, abo χlop, len naj χlop išol χožjaki, či z huri či dolou, ta toto hutoreli že na totu Luciju. Že ze še odaš, či hore či dolu.*

A co na tim papiriku bulo?

(F) *Meno toho paropka, χtoreho ši scela.*

A do každej pirohi meno jednoho paropka?

(F) *Hej, al'e to ňebulo, ja ňeznam...tri pirohi jag baču. To l'em tri pirohi.*

A teras χtori parobok z tivy troy bul?

(F) *No ta uš χtori išol perši, či z huri či z doli. To u še volalo, že tam še odaš, abo za takoho co take meno ma.*

A bulo jedno, či išol z huri abo z doli?

(F) *Hej, hej, to jedno bulo.*

Ďalším zo zvykov, ktoré sa opakovali na Luciu, bolo snímanie bráničiek z pántov – *zmetovali kapurki*. Skupinky chlapcov chodili po dedine a odtiaľ, kde bývala *ziyka*, ukradli *kapurku*, ktorú potom buď hodili do potoka, alebo skryli niekde v dedine, kde ju potom majiteľ musel hľadať:

(K) *Sňali kapurku a chož ze rucil'i, i do jarku, a vez hľedaj kapurku. A baržej tam, ze ziyka, ta tam take huncuctvo robil'i.*

(N) *Kradli a preložil'i z mejsca na mejsco, znaš? Ujidal'i gazdoy.*

(F) *Na Luciju pozbiral'i toti kapurki.*

A to čom toto robil'i?

(F) *Ta prička ich zna, χto ich zna.*

Ako sme už vyššie uviedli, deň Lucie, ktorá bola považovaná za jednu z najväčších bosoriek, bol v minulosti spájaný so sústredením zlých síl, ochranou pred nimi, no zároveň aj s možnosťou ich odhalenia. V obci sa zvyky takéhoto rázu síce nezachovali, resp. ani najstaršia generácia obce si na ne nespomína, zmienka o nich sa k nám tak opäť dostala len sprostredkovane, t. j. z rozprávania starších. Ako magický prostriedok umožňujúci jeho výrobcovi o polnoci po štedrej večeri spoznať bosorky v dedine, sa v ľudovej kultúre

spomína luciový stolček. „S jeho výrobou sa malo začať na Luciu a každý deň do Vianoc bolo treba na ňom niečo urobiť. Musel byť celý z dreva, najviac odporúčali smrekové, menej bukové, bez jediného klinca či železnej svorky.“ (Horváthová, 1986, s. 39) Ak na ňom jeho výrobca na Štedrý večer pri bohoslužbách sedel, videl všetky bosorky obrátené k oltáru chrbtom. „Takto ich vraj videl aj kňaz, lenže ten ich nesmel vyzradiť.“ (Horváthová, 1986, s. 39):

Na Luciju ňebuľi dajake zviki?

(Š) *To dauno stari ženi povezeľi, že pan znaju, χtora bosorka - že oňi zatkom obraceni u cerkvi. Že oňi viža, χtora zatkom obracena gu oltaru.*

4.4.2.1 Ondrej

Podobný zvyk ako na Luciu, sme zaznamenali aj 30. novembra. V deň, keď má meniny Ondrej, bolo zvykom sňať bráničku z pántov všetkým nositeľom tohoto mena:

(Š) *Na Andreja sňimali kapurki. Ja znam, že i na Andreja kediška sňimali kapurki, bo še mal u jarku kapurku a ňemal aňi žiuku aňi paropka. A sňimali i vecej ľuzom.*

Motiváciu tohoto zvyku naši respondenti ani my nevieme odôvodniť, išlo o prejav huncútstva zo strany mládencov.

4.4.3 Predvianočná príprava

Vianoce, v obci nazývané *šjatki*, sú do dnešných dní považované za najkrajšie a najväčšie sviatky kalendárneho roka. Sú symbolom radosti, lásky a pokoja. V súčasnosti ich slávime ako cirkevné sviatky na počesť narodenia Krista, pôvodne však boli slávené ako sviatky zimného slnovratu. 21. december ako astronomický začiatok zimy a zároveň najkratší deň roka vyvolával predstavy o zvýšenej aktivite nepriaznivých síl a ich prevahe nad slnkom. 25. december bol tak oslavovaný ako „deň znovuzrodenia Slnka. V 4. stor. ho cirkev ustanovila za deň narodenia Krista (...)“ (ELKS 2, 299) Na obdobie 30 dní pred Vianocami pripadá pôst – advent, ktorý trvá až do 24. decembra, kedy sa vyžaduje úplný pôst až do večere.

(K) *Pret šjatkami bul pust.*

Týždeň pred pred Vianocami a hlavne 24. december sa niesol v duchu príprav na Štedrý večer, v Davidove nazývaný *Vil'ija*, na ktorý sa sústreďí najviac obyčajových prejavov vianočných sviatkov. O polnoci sa totiž končilo pôstne obdobie a rodiny sa spoločne usádzali za bohato prestretý stôl, na ktorého príprave sa pracovalo celý deň. Nasledujúce dve podkapitoly preto venujeme opisu a názvosloviu tradičných vianočných pokrmov a taktiež vianočnému stromčeku, pretože práve tieto dve inštancie výrazne dotvárajú atmosféru Vianoc a pretrvali až do dnešných čias.

4.4.3.1 Tradičné vianočné pokrmy

Po tridsaťdňovom pôste nadchádza čas hojnosti a sýtosti a o tom, že tomu tak bolo aj v minulosti, svedčí už sám názov večere – štedrá večera. Hojnosť jedál však nevyučovala ich pôstnosť – štedrá večera bývala bezmäsitá:

(K) *Aňi na večeru me zoz mesom ňejedľi. Posna večera.*

Najtypickejším štedrovečerným jedlom na celom území Slovenska sú opekance – ich názvy i spôsoby prípravy sa líšia od jednotlivých krajov, dokonca i lokalít. V Davidove sa pripravovali pečené neplnené opekance nazývané *bobaľki*. Na štedrovečernom stole dodnes nesmú chýbať *bobaľki* s makom a kyslou kapustou, výnimočne sa pripravujú aj s tvarohom. Voľakedy sa piekli doma:

(K) *Bobaľki doma še napekľi.*

Z rovnakého cesta sa v niektorých rodinách piekli aj *poplanki*:

(Š) *Poplanki me pekľi. Poplanok še robil s toho cesta, co še bobaľki robil'i a u pecu še upik. Jak še bobaľki pekľi, ta še i poplanki pekľi.*

Tieto osúchové pečivá boli „akýmsi medzičlánkom medzi pokrmami z chlebovej múky a koláčmi (...) - z chlebového cesta slané, z koláčového sladké (...)“ (Dvornická, 2007, s. 131)

V Davidove sa piekli na slano z chlebového cesta a mali okrúhly tvar. V zaznamenaných materiáloch nám však popri názve *poplanok* figurujú aj názvy *potpalok* alebo *osušok*:

(K) *I taki potpalki doma še napekľi okruhli.*

(T) *Daŕto varil i fasuľu no a toti osuški še s tim jedľi.*

Zvláštnosťou je aj rozlišovanie týchto dvoch termínov v prípade jednej z našich respondentiek, ktorá ako osušok označila osúchové pečivo, ktoré sa tradične pečie na Vianoce a ako potpalok osúchové pečivo pečúce sa namiesto chleba na Zelený štvrtok alebo vo všedný deň v prípade, že došli zásoby chleba. Rozdiel v názvosloví teda nezapríčiniła rozličná receptúra či príprava osúchového pečiva, ale účel, na aký bol upečený:

(F) *Potpalki me pekli na zel'eni štvartok, žebi me take l'em posne jedli mesto χ'eba. A l'e potpalki me pekli...to l'em kec tak scel, že ňemal χ'eba už u obiscu.*

A na šjatki še ňepik potpalok?

(F) *Potpalok ňepik še.*

(K) *Na šjatki pekli še i potpalki, ta jag bi ňe. Ta šag me z mačanku jedli potpalki.*

(F) *No ta to hej, a l'e to osuški teraz. Toten še volal potpalok a teraz osuški. Zato už ňeznam.*

Zvykom bolo už upečený *poplanok*, *potpalok* či *osušok* potriet' cesnakom a nakoniec doň pozapichovať celé strúčky cesnaku - buď len do stredu, alebo aj po okrajoch. Podaktorí zapichovali strúčky cesnaku len do prvého upečeného osuchového pečiva:

(K) *Potpalok me taki pekli, co še cesnok χpal. Take buli jag hruba lokša. A uš cesnok bul poχpati a veci cesku bulo poχpato. A išče še vecka naceskovalo, prisol'ilo še kus.*

Cesnok bul zapixnuti u tim potpalku?

(K) *Hej, i štiri i tri tak χo 3e. Daχto zrobit do štretku a išče vecka krajom.*

(Š) *Ňe. Do peršoho, co še upik okruhli poplančok, ta tri bopki tam položili (cesku).*

Spomedzi všetkých vianočných pečív, ktoré sa piekli či už na sladko alebo na slano, mal výsostné postavenie vianočný koláč, v ktorého názve sa často odráža názov dňa či sviatkov, na ktoré sa chystal. Pôvodne sa pekával ako vianočný chlieb no postupom času sa viac priblížil k typu koláča. V Davidove, rovnako ako na celom východnom Slovensku, kedysi vianočnému koláču prislúchalo pomenovanie *kračun*:

(Š) *Kračun bul kolač, taki velki na tepšoj upečeni, jag druhi kolači – makouñiki, oreχouñiki buli.*

Kračunom sa však pôvodne neoznačoval len vianočný koláč, lež aj vianočné sviatky. Z nášho výskumu vyplynulo, že prvotný význam slova kračun sú *šjatki*. „Druhý význam slova: obradný chlieb alebo pečivo je pravdepodobne výsledkom neskoršieho vývoja. Ide tu o bežne známy metonymický jazykový vývoj slova.“ (Markuš, 1972, s. 98) Kračunom sa teda vianočný koláč nazýval preto, lebo sa upiekol na Kračun a počas celého Kačuna mal ostať nedotknutý.

(N) *Kračun bul odloženi cale šjatka.*

Naši informátori si však na tento vianočný koláč a zvyklosti s ním súvisiace spomínajú rôzne. Jedni si do stredu štedrovečerného stola kládli vysoký sladký koláč, ktorý sa po slávnostnej večeri nedotknutý vyložil na *mešterňicu* a ostal tam počas celých sviatkov - *oľabil se na Kračun*. Z *mešterňice* sa skladal až na Nový rok, kedy ho už bolo možné zjesť. Nie vždy sa však táto postupnosť mohla dodržať:

(N) *ze buli zeci, jag i mi buli zeci a me se lakomili na kolač a mac neľceli nakrac. A vecka co mali z nami robic? Ta nakrali, ta me žedli, ta hotovo.*

V iných rodinách sa kračun síce na *mešterňicu* vykladal, no načať sa smel až na sviatok Troch kráľov. M. Markuš vo svojej štúdiu *Obradný štedrovečerný chlieb na východnom Slovensku* konštatuje, že zvyk konzumovať kračun až na Nový rok alebo na sviatok Troch kráľov súvisí s pôvodne zhodným dátumom Vianoc a Nového roku. Predpokladáme teda, že Kračun sa kedysi konzumoval spolu s ostatnými jedlami počas štedrovečernej večere, no následkom presunu v kalendári došlo aj k zmene zvyku. „Najčastejšie odôvodnenie, prečo sa kračun jedol až na Nový rok bolo to, aby bol po celý nasledujúci rok dostatok chleba.“ (Markuš, 1972, s. 82)

Jedna z informátoriek *kračun* opísala ako vysoký koláč posypaný makom, uprostred ktorého bol zapichnutý cesnak. Inde sa zas posypoval cukrom:

(F) *Ta to me davalı do štretku stručok cesku - do potpalka, i do toho kračuna. Na štredek dam cesnok – se olupal – jeden stručok a tam se oľpal a zos cukrom dookola. Daľto zos cukrom poosipoval a daľto zo_suľu.*

Všetky tieto ingrediencie, ktoré kračun dotvárali, mali svoje odôvodnenie a zároveň sa im pripisovala aj magická moc. Najčastejšie to bol cesnak a mak. Cesnak mal zabezpečiť zdravie a ochranu pred zlými mocnosťami a mak, niekde i obilné zrná, zas symbolizoval

dobrú úrodu a bohatstvo. (pozri Markuš, 1972, s. 80) Pokiaľ ide o jeho tvar, bol vysoký a podlhovastý:

(Š) *Kračun dluhi, na dluhej tepšoj še pik.*

Toto pomenovanie na označenie Vianoc, či vianočného koláča sa v súčasnosti medzi obyvateľmi obce už zväčša nepoužíva. Len ojedinele sa ešte v niektorých domácnostiach na Štedrý večer dodržiava tradícia pečenia vianočného koláča. Celkovo sa však v obci pre pomenovanie Vianoc ustálil výraz *šjatki*. Tradičný vianočný koláč už dnes ani najstaršia generácia obce nevolá *kračun*. Postupom času stratil svoju symboliku i miesto na štedrovečernom stole. V súčasnosti sa zvykne kupovať a miestni obyvatelia ho nenazvú inak ako *kolačok*.

Štedrovečernú polievku v súčasnosti reprezentuje *kapusňica*. Táto kapustová polievka sa v Davidove pripravuje s hubami, o čom svedčí aj jej pôvodný názov: *kozari z rižu* alebo *kozarova poliuka*:

(K) *Dakedi me ňevolali kapusňicu, ľem kozari z rižu. Buli tam už i kozari i kapusta bula i kaša, hej, ta to už kapusňica bula.*

(N) *...a kozarovej poliuki bulo.*

Medzi tradičnými vianočnými jedlami nesmeli chýbať ani jedlá zo strukovín. Okrem *kozarovej poliuki* sa varila aj *fasuľova*:

(K) *Fasuľu me še varili tiš. Nič me do ňej ňedavali, ľem fasuľu, osobitne poliuka a tak fajne me ju zaceskovali a tak me mali poxlipac.*

Polievky sa jedávali s *potpalkami*, ktoré poslúžili ako zájedok aj k *mačanke*:

(T) *A še varila mačanka, daŕto varil ščičeni kozari a tam dal geršli, abo fasuľu, ŕto co uvaril. Daŕto varil i fasuľu no a toti osuški še s tim jedli.*

(K) *Co mačanku varim, ta už gu tomu tot potpalok bul.*

Mačanka je druh omáčky, ktorej základnými ingredienciami sú múka, popražená cibuľka, huby, *juška* a soľ. Kedysi sa bežne varila aj počas roka a jedla sa so zemiakmi, na štedrú večeru sa k nej ako zájedok napiekli potpalki. V súčasnosti patrí k jednému z tradičných vianočných pokrmov v obci a varí sa len na Vianoce.

(K) *Popražim muku, postavim (vodi), už dam masla i oleju a zos cibulku zapražim a tak už rucim kozari tam, no ta toti kozari vru. No a vecka už do kozaroy ul'ejem juži. No a do toho už dam i magi, vegetu. Aľe dakedi pres toho, še posoľilo a hotovo. No a už podľa toho jake huste, kez mi vizela, že huste, ta už mi ňedala šicku muku. No ja už mala meru. No juški kvašnej, ta taka pokvaskovita (bula). No ta už bula mačanka. Zahusla. No a už gu tomu še napekľi take potpalki a še s tim jedlo.*

Ako prípitok sa dodnes zvykne pľjvať prepražená pálenka, tzv. *prepražena*. Na jej prípravu potrebujeme:

(K)...*masla a raški fajňe a cukru, prepražim, no a ul'eje še paľenki naj prevre a hotovo.*

Ako vyplýva z našich materiálov a predošľého textu, na štedrovečernom stole mali prednostné postavenie hlavne jedlá z rastlinných produktov. Ľudová viera im totiž v prenesenom význame pripisovala „vlastnosti vegetatívnej sily prírody.“ (ELKS 2, s. 300) Pripravovali sa pokrmy z obilnín – *geršľe*, kapusty – *kapušnica*, zo strukovín – *fasuľova pol'iuka*, často sa používal i mak a cesnak – *potpalki, kračun*.

Vplyvom kristianizácie sa medzi veľkonočné jedlá zaradila aj vianočná oblátka a štedrovečerná ryba, „kt. bola ako studenokrvný živočích pokladaná za pôstne jedlo“. (ELKS 2, s. 300) Vianočná oblátka a pečená ryba sú dnes súčasťou každého štedrovečerného stola, čomu tak v minulosti nebolo:

(F) *Me ľem pekľi bobal'ki, na svjati večar me varil'i fasuľu, mačanku, ňebulo ribi pečeni jak teras.*

(K) *Ňemal'i me toto ošče, aľe potpalok.*

4.4.3.2 Symbolika vianočného stromčeka

Zeleň zaujímala v živote našich predkov v prvom rade magickú, symbolickú, v neposlednom rade i ozdobnú funkciu. Prvopočiatky dnešnej tradície stavania vianočného stromčeka môžeme hľadať v starých tradíciách našich predkov, sú „ohlasom starého ľudového zvyku spojeného s donášaním zelenej ratolesti do domu v čase zimného slnovratu v zmysle magickej sily, sú symbolom rodiaceho sa nového života, sily, ktorá mala zahnať zlo.“ (Čurmová, 2003, s. 101)

No vianočný stromček, tak ako ho poznáme dnes, sa k nám dostal „cez Nemecko z Porýnia (Alsaska), kde si obyvatelia na rozhraní 15. a 16. storočia cez Vianoce, ktorými sa v stredoveku začínal nový rok, ozdobovali svoje príbytky jedličkami alebo jedľovými konármi. Začiatkom 17. storočia jedličky v Nemecku ozdobovali jablkami a označovali ich najmä názvami Tannenbaum, Weihnachtsbaum a Christbaum, ktoré sa v polovici predchádzajúceho storočia vedno s kultom vianočného stromčeka dostali aj k nám v prispôsobenej podobe originálnych názvov alebo v ich prekladoch.“ (Smatana, 2007, s. 219)

V obci sa kedysi pre pomenovanie vianočného stromčeka používal názov *jezulanok*. Svoje stále miesto mal v strede miestnosti pripevnený na *mešterňicu*, poprípade v kúte nad stolom:

(T) *A stromik višiel u štretku, mi baržej maľi nat stolom. Jezulanok me volaľi.*

(K) *Stromik me maľi s krakoch priňešeni, z ľesa. Na štret χiži še višal. A kez ňe, ta tag do kuta nat stul še zapich kľiňec. Buli taki mešterňici a palanki buli, ľebo deski buli.*

Rovnako ako dnes aj kedysi si ľudia ozdobovali vianočné stromčeky všakovakými ozdobami. Rozdiel je len v charaktere vianočných ozdôb. Jezulanok si ľudia sprv skrášľovali prirodzenými ozdobami, akými boli jablká a orechy. Okrem nich by sme však na stromčeku našli aj zemiaky, kocky cukru, alebo cukríky. Tie sa najprv zabalili do *χľebovočki* a potom sa pozakrúcali do lesklého papierika, *zlatka*. Orechy často poslúžili aj ako bombule, zakrútili sa do *zlatka* a zavesili na stromček.

(K) *Me kupovaľi veľo zlatka, χľebovočki a me robiľi. χľebovočki to toto bile, co še zakrucal'i cukriki doňho. Napric χľebovočka bila a vecka do zlatka. I bandurki me narezal'i a pozakrucal'i, oreχi. Oreχi me pozakrucal'i do zlatka, no a už mesto bombul'och. Ze dachto mal dajaku bombulu na stromiku. Aňi čuc o tim ňebulo.*

(T) *No ta z jablukami, oreχ še dal do zlatka, cuker še obaľil tiž do zlatka, bo zlatko še kupilo, i taki χľebovočki buli a še zakrucilo, ňitki še pouvažal'i jag i teras a tak še povišalo.*

Stromček sa zdobí (K) *na viľiju, ľebo pred viľiju jeden zeň*. A v izbe ostáva do sviatku Troch kráľov, keď chodieval kňaz posviacať príbytky, potom sa vyhodil:

(K) *Do troy kral'oy še bulo, bo na tri kral'i chozili pan švecic xiži, ta žebi išče stromik pošvecili. No a jag už po troch kral'och, ta takoj me vimetovali.*

Pôvodný názov vianočného stromčeka, *jezulanok*, už mladšej generácii nič nehovorí. Z nárečia sa postupne vytratil a dnes už ani najstaršia generácia nenazve vianočný stromček inak ako *stromik*.

4.4.4 Predtým, než sa zasadlo k sviatočnému stolu

Po celodennom pôste a prípravách na slávnostnú večeru nastal čas zasadnúť k štedrovečernému stolu. Ako bolo vyššie spomenuté, štedrá večera niesla v minulosti názov *vil'ija*, pochádza „z latinského slova *vigília*, ktorým sa označoval predvečer sviatku všeobecne“. (Horváthová, 1986, s. 55) *Vil'ija* sa kedysi v obci slávila 6. januára. Obyvatelia Davidova sa totiž v minulosti dlho pridržovali starého juliánskeho kalendára, ktorý sa za gregoriánskym oneskoruje o dva týždne. Z rovnakého dôvodu boli preto aj oslavy Nového roka určené na 14. januára.

(K) *Šestoho bulo vil'ija, tag jak teras tri kral'i. A mi tag mali šjatki tedik.*

O tom, že ľudia prikladali tomuto dňu veľký význam, svedčí aj množstvo zvykov, ktoré sa praktizovali ešte pred slávnostnou večerou. Dievčatá verili, že sa v tento večer dozvedia o trochu viac o svojom budúcom osude. Stačilo len pred večerou pozametáť izbu, kde sa malo večerať, smeti vyniesť na hnoj a počúvať, z ktorej strany zabreše pes – tam sa malo dievča vydať:

(Š) *Na svjati večar, jag už mala buž večera, ta mi pozamitala xižu, jag mi bula ziuka, a mi viňesla vonka šmece, a mi služala, že pšik breše – ta tam še vidaš. Hej, a furt hore brechal pšik.*

Problém nastal, ak bývalo v dome viac dievčat súcich na vydaj:

(Š) *A mi ziučata me še chočkedi až dobre ňebili, i vona xcela zamitac i ja, i vona scela znac a ja povedam, i ja scem znac, že še vidam. No a vecka mi viňesla šmece večar na hnuj a pšik zabrechal hore, ta povedam, ja še odam na višni koňec.*

V tento deň muselo byť všetko v domácnosti na svojom mieste, nič sa nesmelo požičiavať alebo dávať z domu von. Ľudia verili, že s požičaným alebo darovaným predmetom odchádza z domu i šťastie a materiálny dostatok:

(F) *A nešľebodno bulo, tedi na totu vil'iju, ňikomu nič ňedac, požičic, žebi ňežal vecka dajake gazdovstvo.*

Významnú funkciu plnil oheň, ktorý mal ľudí chrániť „pred škodlivými zásahmi démonov a zomretých, ktorí podľa starších predstáv európskych národov prichádzali cez Vianoce na krátky čas k svojim žijúcim potomkom“. (Horváthová, 1986, s. 65) Pred večerou preto vzala gazdiná niekoľko uhlíkov, hodila na ne ladan a vykiadkala ním izbu tak, že trikrát prešla okolo prestretého stola:

(N) *Pokurili me z uhľom – tim takim, co pošvecene uhľe bulo. A to pačlo šumňe na večeru.*

(F) *No a i še kurilo. Žali me uhľa, dali tam ladanu kez mal'i, no a kez ňe, ta ja l'em cukru rucim, žebi še pokurilo a ta kolo stola še pokrucim.*

A sce prešli kolo stola, hej?

(F) *Hej, tri razi.*

A kto?

(F) *Ta gazdiňa už.*

Keď už bolo všetko prichystané, priniesol gazda do izby slamu a zavinšoval.

(S) *Už jag mal buc štedri večer a šicko bulo poričtovane, ta už prišli gazda, priňešli slamu u partočiňe. Jag otvorili žvere, pozdraukali a zavinčovali:*

(Š) *Vinčujem vam vinčujem na tote šjatočka*

horňejši, pokorňejši ročka dočekati

na poľu uroda, doma priploda

u komore žeľe, u čiži vešeľe

žebi sce še mal'i o sjatim Jaňe, o sjatim Petre,

žebi sce čozili pomeži maradički, jak jasni mešačok pomeži hvizdočki.

To ja vam vinčujem do vašej milojsci, paňe hospodare.

A prežehnali še ocec, kalab zrucili a už me išli večerjac.

Okrem vyššie spomínaného ohňa mala významnú funkciu aj voda – pred večerou bolo zvykom umyť sa v nádobe s vodou, v ktorej boli nahádzané mince. Ak sa v nej všetci členovia domácnosti umyli, rodina nemala počas celého roka pocítiť nedostatok peňazí:

(K) *Odkedi ja pametam i moja mac, ta me še s peňěžami umivali, še me dajake drobne mali.*

Inde zas nehádzali do vody peniaze a pred večerou sa umývali len v čistej vode. Po umývaní nasledovala spoločná modlitba a slávnostná večera sa mohla začať:

(Š) *No a uš kez me večeru mali, priňešli ocec slamu do žiži a pot stul dali žoytaričok a tam ulali vodi. Me še pomodliši šicki, poumivali a me pošidali.*

Mimoriadna pozornosť bola venovaná úprave stola. Všetko, čo na ňom ležalo, tam nachádzalo svoje stále miesto, nenašli by sme na ňom žiaden náhodný predmet. „Všetko, čo bolo na štedrovečernom stole, pri ňom, pod ním, alebo zavesené nad ním, nadobúdalo pozitívne magické vlastnosti a malo rituálny význam.“ (Horváthová, 1986, s. 66) Stôl stál väčšinou v kúte izby, nad ním visel *jezulanok* a pod ním ležala sekera, reťaz, železo z pluha, čiže väčšinou železné nástroje, alebo ich časti, s ktorými sa vykonávali najdôležitejšie práce, no podaktorí medzi ne kládli aj uhlíky a ladan:

(S) *A pot stolom bulo železo, šekera, lancok i s pluha žel'esko. Še tu gazdovalo, ta asi za to.*

(F) *Joj pot stul hej, šekerku, lancki. No ta še gazdovalo, ta žebi gazdovstvo išlo dobre, či jak.*

(K) *No a pot stul še kladlo i lancok i šekera i uhle.*

(Š) *A išče i železo nošili do žiži, s pluha take čerislo a i jeden lančoček a jedna šekerka – a pot stolom bula še.*

Pri úprave stola sme zaznamenali malé odchýlky. Niekde kládli na stôl zrnó – po niekoľkých zrnkách zo všetkých druhov obilia, prikryli ho obrusom a na takto upravený stôl kládli vianočné pokrmy:

(K) *Zarno me davalí pot partok taki rjadni tkani – jag obrusi, al'e z domacej roboti. Ta me nasipali zarna a partok a tak vez na toto me davalí ježeňe.*

Inde si zas pod obrusom našlo svoje miesto aj seno, no nebolo rozložené po stole rovnomerne – spolu s obilím bolo položené na rohu stola a prekryté obrusom:

(Š) *I šeno bulo na stoľe tag u rošku a zakrite bulo, tam bulo i zarno – pšenića, žito, jarec – u takim mišočku, pošvecene co bulo.*

Niekde sa k obiliu pridávalo aj ovocie:

(F) *Zarno bulo tak pot partkom nasipani. Dařto daval i šľiřku abo hrušku pot partok.*

Nie je dôležité koľko zrna sa na stôl dostalo, na ktorú časť stola sa kládlo, či bolo zmiešané so senom, alebo oddelene, dôležitá je jeho samotná prítomnosť. Pod obrus sa totiž dávalo preto,

(K) *žebi buli dobri gazdove, žebi še zrozilo, žebi bulo po cali rok zarna.*

Zrno svojou prítomnosťou počas štedrej večere nadobúdalo magickú moc. Po večeri sa odložilo a neskôr sa použilo v prípade potreby tak, že sa položilo na žeravé uhlíky a okiadal sa ním chorý človek vo viere, že pôsobením sväteniny sa mu prinavrátí zdravie:

(Š) *I toto zarenko co mi kladla še u mišku – pšeniću, žita, jarec, jake me mali zarno. Toto zarno švecene, kez bulo zecko ĥore, ta s ti me kurili. Žali še uhlički das keľo a das tri bopki še položili a s tim še kurilo zecko, žebi ňemalo z oči.*

Rozdiely nachádzame aj v umiestnení štedrovečerného koláča. Niektorí ho na štedrovečerný stôl nekladli - zrejme preto, aby sa zachovala požiadavka jeho celistvosti – až do Nového roka mal ostať nedotknutý. No zatiaľ, čo v niektorých domácnostiach kračun hneď po upečení vyložili na *mešterñicu*, alebo ho nechali prečkať sviatky *u dajakim kredencu*, iným na štedrovečernom stole nesmel chýbať. Položil sa na stôl na malú kôpku sena:

(Š) *A i kračun bul na stoľe. Na svjati večar še žalo ľem tak kuščičko šena do ruk a še dalo, žebi tak bul na šeňe.*

Ešte predtým, než rodina spoločne zasadla za prestretý stôl, sa najskôr myslelo na statky. Vzal sa potpalok a podelil sa medzi zvieratá, aby sa zo sviatočného pokrmu ušlo každému:

(K) *A už jag me išli jejsc, ta u še s potpalka odlamalo a jag už čľovek žvirinu mal, ta išol davac jejsc – kravom, kozoj, kurkom pometac. Až tak še prišlo a še večerjalo.*

(Š) *A pošli i kravom davaž do kuñici, do ĥľebouki žali poplanok, a tim kravom poželili po valove šazi. Pozelili šickim po kuščičko, po falatku, polamali a podavali, žebi žedli i statki.*

Po vykonaní všetkých potrebných úkonov sa mohlo začať so slávnostnou večerou. Dôležité bolo, aby bolo všetko prichystané na stole a gazdiná nemusela vstávať od stola:
(K) *Jakoška tag me mali, že sicko malo buž na stol'e, že ot stola še nemalo isc.*

4.4.5 Štedrá večera

Večera sa obyčajne začínala tak, že po umytí, spoločnej modlitbe a vypití prepaženej pálenky, z ktorej dostal každý po pohárik, namočila gazdiná malíček do medu a urobila každému krížik na čelo, aby boli všetci takí dobrí a sladkí ako med:

(N) *Gazdiňa vimežila každomu tak na mežeňik same perše met :*

žebi vas tak žiuki lubili jag pčolki met,

žebi vas tak luže lubili jag pčolki met.

Ako z prvého sa malo ochutnať z *potpalka*, ktorý sa jedol s medom a cesnakom:

(K) *A še večar už poceskovalo, ta už i s ti medom s toho potpalka me lamali a me jedli zos ceskom.*

(Š) *Še pekli gu medu poplanki das tri. A cesnok nam davali jejsc, žebi me žedli po stručočku takim malim a do medu.*

Potom sa postupne ochutnávalo z každého jedla, ktoré bolo na stole. Pokračovalo sa *bobalkami*, za nimi sa jedla polievka a na záver *mačanka s potpalkom*:

(K) *No ta same perše met še zakušil, vecka bobalki še jedli, no a vez i fasul'ova bula pol'ijka i kozarova pol'ijka i mačanka, gu mačankoj už tiš tot potpalok bul.*

Sviatočnú atmosféru dotvárali domáce kysnuté koláče *orechoŋniki* a *makouŋniki*.

(K) *Kolački še še pekli – makouŋniki, orechoŋniki.*

Večera sa skončila rovnako ako sa aj začala – spoločnou modlitbou. Po nej sa išlo na polnočnú liturgiu a z nej rovno domov. Nikam inam sa ísť nesmelo, rodina mala byť v tento deň pokope. Zvláštnosťou, na ktorú sa tešili najmä deti, bolo, že sa v túto noc spalo na slame, ktorú gazda pred večerou priniesol do izby:

(K) *No a už jag me še najedli, ta zaš me še pomodli'i, po slame pol'ihal'i, abo kec še do cerkvi išlo.*

(Š) *Na svjati večar me ñigze ñepošli, l'em do cerkvi a už na tim (na slame)me leželi - me še najedli a lehl'i sebe.*

Ludia si týmto symbolicky pripomínali narodenie Ježiša, ktorý sa narodil na slame:

(Š) *Pana Marija na slame porožila, ta i mi sebe poscel'li, dali playtu na spodok, abo dajaku deku na spodok a vez zahlauki a tag me spali žiučata (sestry) – tedi na svjati večar, calu noz me spali do rana tam.*

Zvyk nosenia slamy do izby v predvečer Viľije, ustielanie si na nej a jej kladenie na stôl sa pomaly vytrácal, až zanikol – dnes sa s ním v obci už nestretávame.

(S) *No a vecka pomali, pomali še to vitracilo, už l'em kuščičko slami pot stul nošili.*

Rovnako je to aj s väčšinou štedrovečerných zvykov, ktoré buď zanikli, alebo sa vyskytujú len ojedinele. Skupina zvykov, ktoré sa zachovali a zachovávajú celoplošne v celej obci sa týka hlavne prípravy štedrovečerných jedál. Doma pripravovaný *potpalok* nahradili kúpené oblatky, ktoré sa ale rovnako podávajú s medom a cesnakom, po nich sa podávajú *bobalki*, *kapušnica* a na záver moderná ryba so zemiakovým šalátom. Niekde sa ešte pripravuje aj *mačanka* a len ojedinele sa pečie aj *kračun*.

4.4.6 Prvý sviatok vianočný

Prvý vianočný sviatok, Božie narodenie, v Davidove prebiehal v nezvyčajnom pokoji. V tento deň sa ľudia museli zaobísť bez obvyklých sviatočných návštev, pretože každý sa mal zdržiavať doma. Táto skutočnosť sa pripisuje cirkevnému vplyvu, ktorá považuje 25. december za jeden z najväčších sviatkov roka, preto sa usilovala obmedziť vinšovanie, ktoré bolo pre tento deň typické. V dôsledku tohoto úsilia sa vinšovanie presunulo na Štedrý deň, prípadne na druhý vianočný sviatok. (pozri Horváthová, 1986, s. 93):

(F) *Na perši zeñ še tiž ñexozilo po žižoy añi ñigze, l'em každy doma bul.*

(Š) *Na perši zeñ, na bože narozeñe, še ñexozilo ñikaži, l'em do cerkvi me pošli.*

Jedávalo sa to, čo na Štedrý večer, s tým rozdielom, že k sviatočným pokrmom pribudlo aj mäso:

(K) *No a na perši zeñ na šjatki ta už ti še nič ñevarilo, l'em kec še mesa upražilo a toto še jedlo, co od večere.*

Napriek tomu, že sa ľudia zdržiavali doma, 25. december bol sviatočným dňom, do ktorého nezapadali domáce práce, ale domáca pohoda:

(K) *Na perši zeň vobec še calkom nič ňerobilo, lem do cerkvi a toto še zohrivalo, co od ščedroho večara. Polihal'i me na slamu sebe, začal'i špivac koľatki. A nič vobec še ňerobilo. Aňi še ňezamitalo, metla še aňi do ruk ňežala.*

4.4.7 Druhý sviatok vianočný

Atmosféra druhého vianočného dňa sa niesla vo veselšom duchu, keďže sa naň prenieslo vinšovanie z prvého vianočného dňa. Hneď zrána chodili po vinšovaní koledníci, no aby ich domáci patrične uvítali, museli vstať včas ráno ešte pred ich príchodom a poupratovať. V to ráno bolo zvykom vyniesť von slamu, ktorá bola v izbe od Štedrej večere a trochu z nej dať pod každý strom v sade. Slama ako symbol narodenia Božieho dieťaťa obradným prinesením do izby, svojou prítomnosťou počas sviatočnej večere a nasledujúceho dňa nadobúdala magickú moc. Predstavovala plodnosť – narodenie Ježiša na slame – ktorá sa takto mala preniesť i na stromy a zabezpečiť bohatosť ich plodov:

(F) *Slama še vinašala skoro a do sadu pot stromi daval'i s tej slami.*

(S) *No a vez na druhi zeň, jag uš Ňozil'i vinčovači vinčovac, ta tota slama še skoro rano vinašala von. Pot stromi še davalo, žebi stromi rozil'i. Pot každi strom s tej slami, co tu bula večar.*

Okrem plodnosti, ktorú jej ľudia pripisovali, mala mať aj pozitívny vplyv na zdravie človeka. Podaktorí si z nej ešte prv, než ju vyniesli von, trochu vzali a vložili do čižiem – verili, že im zabezpečí zdravie:

(Š) *A slamu jag už na druhi zeň vinašal ocec, ta kuščok s tej slamki me žal'i, tag do rukoy taku hul'ku, že kec švecena. DaŇto sebe do čižmi oŇpal jednu slamku, že to barz dobre, že človek zdravi o toho.*

A to bula švecena slama?

Šjatkova, ta švecena še vola. Do čižmoy sebe tak kladli, še každi sebe položil, i ja sebe položila.

A tak sce vecka Ňozil'i v tiy čižmoy?

Hej, al'e to lem taki falatok bul, bo že to švecena, šjatkova.

Keď boli izby poupratované a slama už prikrývala kmene stromov, ľudia začali vyčkávať vinšovníkov. Boli to zväčša chlapci chystajúci sa vinšom potešiť svojich susedov alebo blízku rodinu. Koledníkov nebolo zvykom odmeňovať peniazmi, ako výslužku si väčšinou odniesli jabĺčka, či orechy.

(F) *A už na druhe rano, skoro rano chlapci chozili vinčujuci. chlapci lem tak skoro rano chozili zavinčovac a lem tam baržej – do sušedoy abo do rožinoy.*

(K) *To chlapci jedni za druhim išli, vinčovaľi. No aľe to co dakedi, ňebulo koruni, žebi koruni dal, ľebo co. Ta či jabluko, či...take še podavalo...i oves še daval, i jabluka še daval'i i orexi še daval'i.*

Po obsahovej stránke vyjadrovali vinše základné túžby ľudí, ktorí chceli byť zdraví, tešiť sa z výsledkov svojej práce a žiť v priateľskej susedskej a rodinnej atmosfére. Vinše boli zväčša totožné s tými, ktoré sa používali pred začatím štedrej večere. (pozri Horváthová, 1986, s. 93) Nebolo tomu inak ani v Davidove, najčastejším vinšom bol ten, ktorý predniesol gazda po prinesení slamy do izby – *Vinčujem vám, vinčujem*. Okrem neho sa v tento deň stretávame aj s vinšami s prianím skorého vydaja, či skorej ženby:

(V) *Na vašim stole drobna pšenička,
vašemu (Jančoj) šumna žeňička.*

*A na vašim stole červena ruža,
žebi vaša (Haňička) mala na teraz rok šumnoho muža.*

Špecifickú atmosféru vianočných sviatkov v obci okrem koledníkov dotvárali aj *jašličkare*. S týmto významným prejavom tradičného ľudového divadla sa môžeme na území Šariša a Zemplína stretnúť do dnešných dní. Vo vianočnom období tu vídať skupinu chlapcov predvádzajúcich hru s tematikou narodenia Ježiša Krista. Niekde ich nazývajú betlehemci, inde betlehemoše, či jasličkáre (pozri Ordoš, 1996, s. 1), v Davidove počas druhého sviatku vianočného navštevovali rad radom všetky rodiny *jašličkare*. „Samotné betlehemske hry vznikli v stredoveku na podklade hier cirkevných. (...) V devätnástom storočí predstavovali tieto hry najrozsiahlejšie útvary ľudového divadla.“ (Horváthová, 1986, s. 81)

Jašličkare začínali navštevovať domy poobede. Predtým sa ale museli na takúto príležitosť patrične obliecť. Po skončení obedňajšej liturgie sa preto chlapci stretli s dievčatami v kúdelnej izbe, t. j. v izbe, v ktorej sa dievčatá stretávali a priadli. Tam im dievčatá priniesli svoje *biloti* - nariasené spodné sukne, a *šurci* – pracovné zástery. Bývalo zvykom, že dievča prinieslo *bilotu* a *šurc* svojmu milému:

(Š) *A na druhi zeň po službe vez (tam), ze me buli na pratki, prišli paropci, še oblekli, mi im priňešli biloti a i šurci bili. A každa dala paropkoj, χtoromu scela (χtori bul frajir).*

K základným postavám betlehenských hier patrili anjel a valasi Fedor, Stacho a Bača, sprevádzaní dvoma gubošmi. Okrem *biloti* a *šurcu* odev *jašličkarov* pozostával aj z bielej košele a čierneho *lajbl'ika* - „krátka mužská al. ženská vesta bez rukávov a goliera (zvyčajne vyšívaná); živôtik“ (SSN L – P, 2006, s. 17). Prvý z nich – *and'el*, niesol kostolík.

(K) *Pratki do nas χozil'i u na_še jašličkare obl'ikal'i. No ta to krašne - toti košul'i, lajbl'iki povišivani, povionačovani. No a to už išli s χiži do χiži špivajuci, tot kojscelok mal'i pod ruku – tot perši co išol.*

(Š) *A voňi toti jašličkare mal'i bili biloti, bili košul'i mal'i, lajbl'iki mal'i čarni a paradni gombički mal'i.*

Gubovia idúci za nimi zas mali oblečené nohavice z *drel'ichovoho platna* – „druh domáceho plátna“ (SSN I. A – K, 1994, s. 383) a pre ne typickú gubu – „dlhý kožuch nosený so srš'ou navrch“ (tamže, s. 518). K ich výbave patrila aj z dreva vysekaná sekerka a maska na tvár, aby ich deti nespoznali. Ich čižmy, nohavice a guba boli povypchávané slamou.

(K) (...) *a dvomi guboše – slami naxpato... Guboše mal'i i taki šekerki a lapal'i zeci.*

(Š) *Mal'i bili nohaŭki, taki jak spotki, široki z biloho platna ušiti a mal taku kožušanku na rube, jag mal'i dauno zedove kožuχi, a tu mal taku čapku a taku maškaru dolu očami, lem na oči patrel.*

Mal masku?

Hej, take jag maska. A išče mal'i z dreva urobeni šekerki.

Na liturgii sa vyhlásilo, že budú chodiť *jašličkare* a ľudia ich už vyčkávali doma. Nikoho neobišli, rad radom zašli do všetkých domov v obci. Ako prvý vošiel do izby anjel

a položil na stôl *kojscelok*, do ktorého mohli domáci prispieť ľubovoľným obnosom peňazí. Tie však neboli pre *jašličkarov*, ľudia nimi mohli prispieť na potreby chrámu:

(N) *Vikazano bulo u cerkvi, že budu χozic jašličkare. A štirme buli, povibiraľi a daľi na cerkev. Ňezarobil sebe ňixto na tim.*

V dejovej osnove sa zachovávala biblická predloha. Hra sa začínala predstavením pastierov, po ktorom nasledovalo zvestovanie o narodení malého Ježiška. Pastieri prichádzali do izby postupne po jednom. Najprv vošiel anjel, ktorý odspieval svoju stať a zavolať Fedora, ten sa taktiež predstavil odspievaním svojej state a zavolať do izby Stacha, ktorý zavolať posledného *jašličkara* Baču:

(V) *A ja bača bez korbača od Rimavskej Soboty,
ňenaučil mi še ňijakej roboti,
ľem bučki preskakovac, paľenočki upijac a švarne ziučata sciskac.*

Po tom, čo sa všetci valasi predstavili, vošli do izby dvaja gubovia – ľahli si na zem a valasi ich preskakovali a spievali.

(Š) *Poobeze začaľi χozic. Tot, co nošil kojscelok, perši vešol do χiži a povezel: „χristos raždajecia“ a mi odpovezeľi „slaviti“ a mi už ľem tak postalaľi abo šezeli. No a višpival vun jednu koľatku a vec prišol druhi – Fedor, vec terci...vec prišľi gubove dvome a uš poľihaľi na χižu a preskovaľi gubošoy (ješličkare). A gubom špivaľi:*

(V) *Dobre guba robil, pokenľ bul mladi,
preskakoval bučki, široke kladi.
Len to ňeučiňil,
že še ňeožeňil naž guba stari,
pokenľ bul mladi.*

*Teraz by še guba rada žeňiti,
aľe že ho ňexce žadna ľubiti.*

*Guba ňema sina,
doňiz bi mu vina,
s karčmi do domu,*

guboj staromu.

Ako výslužku si betlehemci málokedy niečo odniesli, odmenou im bolo srdečné privítanie a pohostenie domácich:

(Š) *Ocec viňali fľašku palenki a každomu po pohariku uľali. Aj kolačky še dali na stul a žedli. No a vecka uš perši žal zo stola kojscelok, pot pľecom ho nošil, a išol het. No a už išli do druhej čiži.*

Chodenie s betlehemom dodnes dotvára atmosféru vianočných sviatkov v niektorých obciach na Slovensku. Davidov k nim už, žiaľ, nepatrí – táto tradícia v obci postupne zanikla.

Tak, ako chodili zavčas rána po dedine vianočným vinšom potešiť susedov či rodinu chlapci, chodili večer pod okná vyspevovať dievčatá - *χοζιλί po koleze*. Tie už neobmedzovali okruh domov, ktoré navštívili, len na rodinu a susedov, navštevovali všetkých dobrých ľudí na dedine:

(F) *χlapci χοζιλί skoro rano vinčujuci a ziučata večar špivajuci popod oblaki.*

(Š) *Me χοζιλί po koleze. Me žali taki caňistri bili ušiti a me pošli popod oblaki špivac. Me χοζιλί s čiži do čiži, ale ňe do každoho, ze me znali, že planši luze, ta me ňeišli. No a na ostatku me u_špivali:*

Dajce nam dajce, co nam mace dac.

Bo vam strešku otarhame a pod noški pometame,

bo nam žimno stac, po koruňe dac.

Týmto si dievčatá pýtali zaslúženú výslužku, ktorou boli zväčša jablká, orechy, makovníky a orechovníky, ale i ovos:

(Š) *Davali nam orexi, jabluka, ale kez me pošli do Spišački, ta me pitali lem oreχουňika abo makoŋnika, fajni makož znala pic. Dagze nam dali i ovos – do druhej caňistoročki.*

(K) *I ove_zbirali, co večar χοζιλί špivac – ta i ovos še daval, i jabluka še davali i orexi še davali. A to vešelo po calim valala'e. Tu špiu, heu špiu.*

4.4.8 Nový rok

Pre Nový rok pôvodne nemali európske národy (s výnimkou Rimanov) presne stanovený dátum. Pokusov prisúdiť Novému roku konkrétny dátum bolo v minulosti niekoľko – určoval sa na rôzne dni decembra, januára, ale aj marca a novembra. Táto nejednotnosť mala bezprostredný odraz aj vo zvykosloví. Dôsledkom presunov dátumov „bola skutočnosť, že prakticky od konca novembra sa zvyky a obrady orientovali na nastávajúce novoročie, za ktoré, ako nám to práve funkcia zvykov potvrdzuje, bolo považované obdobie od 25. decembra do 6. januára.“ (Horváthová, 1986, s. 107) V obci sa Nový rok kedysi slávil 14. januára (pozri kapitolu 4.4.4) Tento deň bol a dodnes je chápaný ako začiatok novej etapy a ako na taký sa naň vzťahovala mágia počiatku - bol to prvý deň nového roka. Ľudia verili, že tak, ako si počas tohoto dňa počínajú, tak sa im bude dariť po celý rok. Nie nadarmo sa ešte dodnes hovorí:

(N) *Jag na novi rok, tak po cali rok.*

V priebehu dňa nebolo ťažké stretnúť ani vinšovačov, ktorí navštevovali hlavne blízku rodinu a novoročným vinšom im prichádzali zapriať *ščešl'ivi novi rok*.

Na Nový rok už bolo dovolené zložiť z *mešterñici kračun*, ku ktorému sa zväčša navarila *mačanka*, v ktorej sme narozdiel od Štedrej večere mohli nájsť aj klobásu. Iné slávnostné jedlá alebo podobnosť stolovania so Štedrou večerou v tento deň nenachádzame.

Celý deň sa niesol v povznesenej nálade, dievčatá sa mali vo zvyku stretnúť a zatancovať si karičku:

(Š) *A me išli hore valalom špivajuci a do kačala:*

(K)

*Novi rok, novi rok, už je u prikl'ece,
Lenka Kimakova, sama χižu mece.
Ňe zato ju mece, že je zašmecena,
l'em zato ju mece, že je rozježena.*

4.4.8 Traja králi

Vo zvykoch šiesteho januárového dňa sa najlepšie odráža prelínanie staroslovanských obradov s obradmi kresťanskými. V staroslovanských obradoch to boli hlavne oheň a voda, ktorým ľudia pripisovali magicko-ochrannú funkciu – tú bolo možné umocniť len v určité dni. „(...) voda použitá v období zimného slnovratu mala mať silnejší účinok ako voda použitá v inom období. No ak túto vodu posvätil kňaz, v našich kresťanských podmienkach to znamenalo ďalšie zvýšenie účinnosti.“ (Horváthová, 1986, s. 114) Gréckokatolícki kňazi sprvoti svätili tzv. „jordánsku vodu“ ráno na sviatok Troch kráľov priamo v potokoch a riekach. Neskôr si obyvatelia Davidova nosili vodu v krčahoch priamo do chrámu, kde im ju farár posvätil. Zvyk svätenia vody v tento sviatok sa zachováva dodnes, no ľudia si pre ňu chodia priamo do chrámu, odkiaľ si už posvätenú vodu berú do svojich príbytkov.

(K) (...) *šveci še voda – mi volame jordaňova.*

Zo skúmaných materiálov vyplýva, že tomuto dňu v obci prislúchajú až tri názvy:

(K) (...) *i švički volame, i troy kral'oy volame a i jordaň.*

(Š) *Na troy kral'oy, mi na švički volame.*

Z uvedeného nám nie je úplne jasná pôvodná motivácia názvu *švički*. Je známe, že zatiaľ čo gréckokatolícki duchovní svätili vodu priamo v potokoch a riekach, v rímskokatolíckych obciach nosili ich obyvatelia krčahy s vodou priamo do chrámu, no prikladali k nim jablká, soľ, kriedu, cesnak či sviečku. Posvätená sviečka sa zapalovala pri zomierajúcom alebo počas búrky. Neskôr sa tendencia svätenia vody v chráme presadila aj v gréckokatolíckych obciach, no materiály potvrdzujúce svätenie sviečok súčasne s vodou sa nám nepodarilo získať. Sviečky sa v Davidove síce svätia až do dnešných čias, no na sviatok Hromníc, 2. februára. Sviečky posvätené v tento deň – hromničky – sa rovnako zapalujú počas búrky.

Svätenou vodou sa sprvoti ľudia pokropili sami a orosili si ňou príbytky. Neskôr sa tejto funkcie ujali cirkevní duchovní – dodnes je zvykom, že šiesteho januára farár navštevuje domy a posviaca príbytky i ľudí.

(Š) *Na tri kral'e chozil pan po xiz'oy švecic.*

Posledný deň vianočných sviatkov, keď cirkev slávi príchod troch kráľov nesúcich narodenému Ježiškovi do maštale dary, pripadá podľa gregoriánskeho kalendára na 6. január. Podľa juliánskeho kalendára, ktorý sa za gregoriánskym oneskoruje o dva týždne a ktorého sa v minulosti pridržiavali aj obyvatelia obce Davidov, však tomuto dátumu prislúchal deň narodenia Ježiša. Večer pred šiestym januárom preto patril Štedrej večeri. Zvykoslovie viažúce sa k tomuto večeru je totožné s tým, ktoré prislúcha 24. decembru.

Mládež oslavovala trojkráľový večer zábavami, ktoré trvali až do rána. Týmto dňom sa totiž začína fašiangové obdobie – *fašengi*:

(Š) *A hudaci až na svički poobeze začali hrac a už hrali až do rana.*

(F) *Po šjatkoch buli fašengi – no a už hudaci hrali. Špivaňe bulo, to taki vešelši švet.*

Záver

V našej práci sme si najprv v prvej kapitole načrtli metódy, aké sme pri výskume použili. Rozšírili sme sa o tom, ako sme k práci pristupovali, akú skupinu ľudí sme oslovili a prečo, ako výskum prebiehal a ako sme so získaným materiálom pracovali. V ďalších dvoch kapitolách, ktoré tvoria teoretickú časť predkladanej práce, sa venujeme problematike vzťahu nárečia a spisovného jazyka a nárečiam ako takým, predkladáme hláskoslovné a tvaroslovné charakteristiky nami skúmanej lokality a venujeme sa aj opisu kontaktov zemplínskeho nárečia s inými jazykmi a rozdeleniu získaného nárečového materiálu podľa pôvodu jednotlivých lexém. Štvrtá kapitola vyznieva viac etnograficky, v nej sa na základe získaného nárečového materiálu snažíme demonštrovať vývoj zvykov a obradov od predkresťanských foriem po kresťanské a zároveň aj poukázať na zanikanie, resp. pretrvávanie s nimi súvisiacej lexiky.

Predpokladom na napísanie diplomovej práce bolo zrealizovanie terénneho výskumu, počas ktorého sme dbali sme na to, aby oslovená vzorka ľudí pochádzala zo skúmanej lokality. Respondentom sme sa snažili vytvoriť čo najvhodnejšie podmienky na nahrávanie. Hovorené slovo sme zaznamenávali na diktafón. Dôležité pre nás bolo zachytenie čistého nárečového prejavu.

Výskum ukázal, že veľká časť zvykov pochádzajúcich ešte z predkresťanského obdobia je v obci v pozmenenej forme dodnes živá, no ich pôvodný význam sa z povedomia ľudí vytratil. Niektoré, ktoré si cirkev osvojila a modifikovala, sa zachovali aj s pôvodným významom, iné, ktoré cirkevné a svetské vrchnosti začali zakazovať, zanikli. V predkladanej diplomovej práci sme sa snažili zmapovať zvyky a obyčaje viažuce sa hlavne na obdobie Vianoc a Veľkej noci. Tieto dva najvýznamnejšie cirkevné sviatky súčasnosti sa však ukázali ako nedostačujúce pre vysvetlenie a ilustráciu vývoja, prispôsobovania sa, či zániku pohanských obradov a s nimi súvisiacej lexiky. Z tohoto dôvodu sme sa v práci neobmedzovali len na ne, ale okruh nášho záujmu sme rozšírili aj na obdobia, ktoré im predchádzajú, či nadchádzajú.

Zoznam bibliografických odkazov

- BABČÁKOVÁ, Katarína: Mágia a démonológia v rusínskych obciach severovýchodného Slovenska. (Diplomová práca.) Bratislava, 2002.
- BARANČOKOVÁ, Gabriela: Bosorky, čerti a smrtky okolo nás. In.: Kultúra slova 1992 - 10, roč. 26.
- BOSÁK, Ján: Spisovný jazyk a nárečia – ambivalentnosť ich vzťahu. In.: Nárečia a národný jazyk. Bratislava: VEDA, 1999. s. 225 – 230
- BOSÁK, Rudolf - BOSÁK, Martin: Zvyky a tradície na Slovensku. Prešov: Spoločnosť Michala Bosáka, 2006. 235 strán.
- BUFFA, Ferdinand: Mäkké sykavky vo východoslovenských nárečiach. In.: Jazykovedný časopis, 17, 1966.
- ČURMOVÁ, Viera: Od Fašeng po Kračun na Zemplíne. Michalovce: Zemplínska spoločnosť, 2003. 248 s.
- DVORNICKÁ, Ľubica - SMATANA, Miloslav: Tradícia v slove, slovo v tradícii. Bratislava: VEDA, 2007. 311 s.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1. Redak. Ján Botík, Peter Slavkovský. Bratislava: VEDA, 1995. 454 s. + 28 s. obrazovej prílohy.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. Redak. Ján Botík, Peter Slavkovský. Bratislava: VEDA, 1995. 418 s. + 28 s. obrazovej prílohy.
- HABOVŠTIAK, Anton: Zo slovensko-slovanských lexikálnych vzťahov. Bratislava: VEDA, 1993. 192 s.
- HORVÁTHOVÁ, Emília: Rok vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava: Tatran, 1986. 248 s.
- CHOCHOL, Martin: Lexika zemplínskych nárečí z hľadiska pôvodu a jazykových kontaktov. (Dizertačná práca.) Bratislava, 2006.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 343 s.
- KRÁL, Ábel: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996. 626 s.

- LIPTÁK, Štefan: Lexika zemplínskych a užských nárečí vo svetle vzťahov k iným nárečiam a cudzím jazykom. In.: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 22. Red.: I. Michnovič. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1980. s. 179-184
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1957. 629 s.
- MAJLING, Vojtech: U nás také obyčej. Slovenské ľudové tradície. Brno: Computer Press, a.s., 2007, 205 s.
- MARKUŠ, Michal: Obradný štedrovečerný chlieb na východnom Slovensku. In.: Slovenský národopis 20, číslo 1, 1972. s. 73-100
- MITRIŠINOVÁ, Jana: Asimilácia rusínskeho obyvateľstva na príklade obce Banské. (Diplomová práca.) Ružomberok, 2008.
- ORDOŠ, Ján: Jašličkare zo Šariša a Zemplína. Šarišské múzeum Prešov 1996, 88 s.
- PALKOVIČ, Konštantín: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica: Krajské osvetové stredisko, 1981, 141 s.
- PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: VEDA, 1963, 360 s.
- PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: VEDA, 1990. 270 s.
- RIPKA, Ivor: Aspekty slovenskej dialektológie. Prešov: Tlačiareň Kušnír, 2002. 113 s.
- RIPKA, Ivor: Dialektika dialektológie. In.: Nárečia a národný jazyk. Bratislava: Veda, 1999. s. 99 - 104
- Slovník slovenských nárečí I. A – K. Ed. Ivor Ripka. Bratislava: Veda, 1994, 933 s.
- Slovník slovenských nárečí II. L – P (povzchádzať). Ed. Ivor Ripka. Bratislava: Veda, 2006. 1065 s.
- ŠMOTLÁKOVÁ, Blažena: Fašiangy, Turíce, Veľká noc príde...Tribečské múzeum v Topoľčanoch 2006. 44 s.
- ŠTOLC, Jozef a kol.: Atlas slovenského jazyka I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá - mapy. Bratislava: Veda, 1968. 303 s.
- ŠTOLC, Jozef a kol.: Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť prvá - mapy. Bratislava: Veda, 1981. 314 s.

ŠTOLC, Jozef a kol.: Atlas slovenského jazyka IV. Lexika. Časť druhá. Úvod – komentáre – dotazník – indexy. Bratislava: Veda, 1984. 368 s.

ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: VEDA, 1994. 177 s. + 37 máp

ULIČNÝ, Ferdinand: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy. Michalovce: Zemplínska spoločnosť, 2001. 760 s.

ZAJONC, Juraj: Strigy, bosorky, bohyně a iné ženy, ktoré „vedia“. In.: Žena z pohľadu etnológie. Ed.: Hana Hlôšková, Milan Leščák. Bratislava: KE FiFUK, 1998. s. 37-47

Elektronické zdroje

<http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2001/2/ks2001-2.html>

<http://www.davidov.sk/c-1-historia.php>